

باش تورستان

تورکستانک ملی قورتولوشی اویسونه کوره شوی آبلو، مجموعہ
باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

سارہ 40

مارت 1933

1929نجی ییلنک ده قابر -
ندان چیقا باشلاغان

بوساندا:

- 1 — کهمچیلگیمزنی بتیرمهک غالبیت یولینغا توشمهک دیمه کدر باش مقاله
- 2 — یه نه پاختا اطرافندا تیمور اوغلی
- 3 — تورکستان دهقانی ایشله سده تیشله مهی یاتیر چاغاتای
- 4 — نهرمه نی مسئله سی (I) چوقای اوغلی مصطفی
- 5 — تورک غازیتاچیلغی (IX) توقتامش اوغلی
- 6 — یاپونیانک ملنلر، یوشمه سندهن چیکیلیشی ۰۴
- 7 — تورکیده
- 8 — ساویت روسیه سنده
- 9 — بر توزه تیش مصطفی
- 10 — قطعه (شعر) احمد خاکی
- 11 — بر یاش آذری تورک هیکلتراشی «باش تورکستان»
- 12 — تورکستان خبرلری

باش تورگەن

تورگەننىڭ مىلى فونولوشى اوريدى كورە شوئىي ايللى جموع
باش محررى: چوقاي اوغلى مصطفى

1929نجى يىلنىڭ دەقابر - مارت 1933 | 40 نە | نەدەن چىققا باشلانغان

كەمچىلىگىمىزنى بىتىر مەك غالبىت يولىغا توشمەك دىمەك

ئىچىن باسماچىلىق موفقىتىزلىققا اوچرادى؟ مەنە بو سۇالغا بىز
تورگەنلىلەر اعتدال بلەن جواب بىرمەيدىمىز. موفقىتىزلىغىمىزنىڭ
سىبىلەرىنى بىلمەك ھەر نەرسەدەن اول كىلەچە كەدە كىچىمىشنىڭ
ياڭلىشلىقلارنى تىكرار ايتىمەسلىككە ياردەم ايتەدەر.

بوتون ساويت اتقاقى مەملىكىتىدە تورگەن «باسماچىلىقى» نەدەن
داھا كىيىك ۋە عموم خەلق خىركى مەھىتىدە بىر خىركى بولماغان.
ايندى بىز بوتون بولشەۋىك ئىلھىدارى خىركىلەرنىڭ تارىخىلە ئاز-كوب
مەفصل تانىشىدۇمىز. مەبلەغىمىز دىمەك مەملىكىتىدە او خىركىلەرنىڭ ھىچ
بىرىسى «باسماچىلىق» قادار — بالذات بولشەۋىك مەبلەرىنىڭ توفىف
ايتىدىكىلەرى ۋەجھە — «اجىنىلەر خاكىمىتىگە قارشى عموم ملت

قارا قومدا باسماچىلىق خىركاتى

(اوز ئىخبرىمىزدەن) شەھىد — 12 فېۋرال

اۋچ كۈن ايلگەرى بو بىرگە بىر غروب تورگەن مەھاجرلەرى
كىلدەلەر. بونلار بونەن 15 كۈن اول قارا قومدان اجرايىب
چىققان يورتداشلار بىمىزدىلار. بو تورگەنلىلەرنىڭ كىلتىردىكىلەرى
خىرگە قاراغاندا اوتكەن يىللاردا چاچىلىپ، تارالوب كىتكەن
مىجەھلەر قارا قومدا قايتادان توپلانوب، اوقتوب ايتىنك باشىدان-
بەرى خىركىگە باشلامىش. آنا، ياموت ۋە تەكە تورگەن اورۇغ-
لارنىدان توپلانغان بو مىجەھلەرنىڭ باشلۇغى دوردى موروت ناملى
بىر باتر ايمىش. مىجەھلەرنىڭ قىزىل آروا اطرافىدا بولشەۋىك
ئىسكىرلەر بولغان توقاشمالارنىدا بولشەۋىك ئىسكىرلەرى كۈب
تلفات بىرىپ، تارالمىش ۋە قاقمىشلاردر.

مىجەھلەر كوك تىپە اوباسىندان 150 تويە بوغداي، توتلو اوبى-
سندان 200 تويە بوغداي ايلە گەزەلمە (مەنە) ۋە چاي ايلىپ
كىتكەنلەر. بو ماللارنى مىجەھلەر قوئوپەراتىفلارنىدا ايلانلار. يارا-
چىن استاسيوندىن 200 تويە بوغداي، چاي، گەزەلمە ايلوب كىتب
2 كۈن توي قىلغانلار. ارخمان اوباسىلە استاسيوندىن قوئوپەرا-
نىفلارنىڭ دا آزوق-آوقات نەرسەلەرىنى توپلاب ۋە 300 تويەگە
آرتوب اوردوگاھە كوتورمىشلەردىر. مىجەھلەر بوتون آزوق-آوقات-
لارنى قوئوپەراتىفلارنى مصادرە بوللە تدارك ايتىمەكە ايمىشلەر.
اوردوگاھە كۈب ياشىرىن ۋە احتىياطلى توتولماقتا ايمىش.
مىجەھلەر اوردوگاھىگە عمومىتە مىجەھلەر مەھىتىگە تاشقارىدان
كىلگەنلەرنى ياناشترماسلار ايمىش. خىتى تويەچىلەردە مىجەھلەر
اۋچون تاشىدىقلىرى يۈكلەرنى اوردوگاھىدان بىر نىچە چاقىرىم
اوزاقدا بوشاتارلار ايكەن.

اوتكەن يىل شەھىدگە كىلگەن، فقط اونلارنىڭ بو بىردە تورو-
شلەرىگە رىخت ايتىلمەگەن 14 تورگەن مەھاجرلىك ھەم بابا
بىكەنچالى اوغلى رىاستىدە قارا قومداغى مىجەھلەرگە قوشولغان-
لىقلارى سولەنمە كەدەر.

کوره شی « ماهیتنی حائز بولماغان (« یاش تورکستان » ننگ بوندان اولگی ساینغا باقیلسین). سقالوف دیگن بر بولشهویک اوزینک «تورکستان شرائطنده صنفی طبقه لاش تجربه سی» نام مراقلی بر مقاله سنده ساویت حکومتینک تورکستاندا «باسماچیلق» تهدیدی آستندا مجبور قالدیغی گذشتله رنی ساناب اونه در. بو گذشتله ر مه نه شونلاردان عبارت ایدی: محاکمه ننگ شریعت بویونچا اجراسی؛ وقفلارنک مسلمان روحانیلاریغا قایتاریلماسی؛ (ملی بورژوا ضیالی- لاری ایچندن) نفوذلی شخصلارنک حکومت ایشله ریگه تارتیلیشی؛ پیر اصلاحاتینک تطبیقندن واز کیچمه ک («ژیزن ناسیونالوستی» — «ملیتله ر تورموشی» — مجموعه سینک 2 نچی کتابینی قارا گز).

بو «گذشتله ر» اوستنده بر ملاحظه یوروتسه گز بوننگ ساویت حکومتینک تورکستاندا بوتون «اوقتوبر انقلابی ایده آلورئوسی» ندهن واز کیچمه سی دیمه ک بولغانلینینی آگلار سز. بوتون ساویت اتفاقدا هیچ بر زمان، حتی روس آق قوشونلاری موسقوا وه په ترسبورغ قاپولارینه قادار کیلیدیکلره ی چاغدا هم، بولشهویکلره بوندای گذشتله رگه راضی بولماغانلار ایدی. اوز ملی استقلالیتله ری ایچین قهرمانچاسنا کوره شکه ن نه اوقراینا، نه ده قافقاسیا بولشهویکلره رنی بوندای «اوقتوبر ایده آلورئوسی» ندان صرف نظر ایتدیره آلدیلار ایدی.

بوننگله برابر بز مغلوب بولوب چیقدق. سبب نه در؟ «اوقتوبر ایده آلورئوسی» گه قارشو بوندای آشکار بر صورتده غلبه چالدیقندن سو گرادا مغلوب بولوویمیزی نه ایله ایضاح ایتمه لیدر؟

مغلوبیتمز ننگ سیبله ری ایکی تورلودر: 1) بزدهن آسلی بولما- غان تیشقی سیبله ر؛ 2) بر طرف ایتلیشی بزدهن آسلی بولغان، فقط اوز که مچیلکلره ریمیزی بتیره آلاق اقتدارنده بولماغانمزدان بر طرف ایتشک عهده سندهن کیلامادیغمز ایچکی سیبله ر.

تیشقی سیبله ر: برنچی — بزده قطعاً عسکری عنصر لار بولما- غانلغی. بزنگ اوزیمزدهن حربی ایشله رنی آگلایدراغان. نه بر ضابط، نه ده بر عسکریمز بار ایدی. ایکنچی — هیچ بر تورلو قورالمر بوق ایدی وه هیچ بر بیردهن قورال تدارک ایتمه ک امکانی ده بولمادی. خوقند حکومتینک قافقاس جبهه سندهن قایتوب کیله یاتقان قازاچی قوشون حصه لارندان کلیتلی مقدارده قورال ساتوب آلاق پروژه سی ده ایشکه آشیریلیشی آلدندا هیچکه چیقدی... اوچنچی — بوتون تقلیات وه مخابرات واسطه لاری — تیمر یوللار، واپورلار، ته لغراف، ته لفون — تماماً دو شمانلاریمز قولندا ایدی. بو جهتدهن تیز حرکت ایته ییلش، حربی کوچله رنی تورلو جبهه لهرگه وقتلی وقتنده ییتکزیب مناسب صورتده قوللانا ییلش خصوصداغی بوتون قولایلق وه اوستونلکلره یالغز دو شمانلاریمزغا منحصر ایدی. تورتنچی سبب — آچلق وه بولشهویکلره تامانیدان تورکستان خلینک آچلق محاصره سی آستینا آلتغانلغیدر. بشنچی — بز، تور- کستان تاشقاریسنداغی بولشهویکگه قارشو برتون کوره ش جبهه لهر- ندهن اوزولوب قالغان ایدیک. خصوصاً حسابغا آلوویمز لازم کیلگن اوره نبورغ جبهه سینک یاردامینی تأمین ایته آلاق. 1918-1919 نچی ییللاری قیش اورتاسندا اوره نبورغ حربی کوچله رینی اوره نبورغ قازاچیلاری قوماندا هیئنده عسکری بر انقلاب اجراسی یولیه بولسادا اوز طرفیمزغا قاراتماق یولندا کی تشبیمز بر خیانت یو- زندهن عقیم قالدی... بو خیانتک اوز (تورک) محیطمزدان قیلغان ایکننگینی بز یالغز مهاجرته ده، اوره نبورغ قازاچی گه نه رالی آقولینننگ خاطره لارندان ییلیب آلدق.

ساویت حکومتی طرفندان قوراللاندریلغان روس ایشچیلره ی وه روس کره ستیانلاریله تقویه ایتلگن 75 مینگ کیشیلک روس قو- شوینغا قارشو کوره شیمزده مغلوبیتمیزی ایضاح ایتمه ک ایچین یوقا-

سوڭ درجه غضبلاڭغان خلقدا محكم بر سياسى ئىدىيول بىلگىلەمە سەدن بونلارنىڭ آرقاسىدان كىتىدى. بىزنىڭ ايماس كەمچىلگىمىز مەنە بوندان — بىزنىڭ سياسى خاملغىمىز دان، مىلى شعورىمىزنىڭ سياسى نطقە نظاردەن كوچسىزلىگىدەن عبارت ايدى. مغلوپىتىمىزنىڭ بوتون باشقا سىبىلەرىنىڭ دە منبەى مەنە شو اساس كەمچىلگىمىز دىر.

ساويت حكومتىنىڭ يوقارىدا كىتىرىلگەن — محاكمە ايشلە رىدە شىرىعت بوپونچا محكمە يوروتولوشى، توققارلىق مىسلمان روحانىلارىغا قايتارىلىشى، نفوذلى شىخىلارنىڭ حكومت ايشلەرىگە تارتىلىشى ۋە يىر اصلاحاتىنىڭ تىپىقتىن واز كىچىش كەبى — «گىزىش» لەرىگە بىر دقت ايتكىز. ساويت حكومتىنى بو گىزىشلەرگە مىجەھدەلەرنىڭ طلبى مىجبور ايتكەن ايدى.

دىمەك خلق ارادەسىنىچە مىلكىتى پاتلار بوپوتوروغىدىن بوتونلاى قوتقارىشىدان عبارت بولغان كورەشنىڭ ھەدى مىخۇد امىن ۋە ايرگەش كەبى باش قورباشىلارنىڭ سياسى خاملغى يوزىدەن بو اجنبى خاكىمىتىنى خىلقنىڭ اىستەمەدىگى بەضى بىر انقلابى اصلاحات فكىرنەن واز كىچتىرمە كلە گنە چىگەرەلەنب قالىدى.

بولشەۋىكلەرگە قارشى كورەشىمىزنىڭ اىڭ قىزغىن بىر چاغىدا عصيانچىلار مىركىزى بولغان فەرغانەنىڭ ھەر بىرى اوز «قورباشى» سى تامانىدىن اۇدارە ايتلگەن. آيرىم مىستقل رايونلارغا بولونگەن بولۇۋىدا بىزدە كىنى تىشىمە گەنلىك بلەن گنە اىضاح ايتلە بىلىر. مىركىزىدە اۇدارە بىرلىكى يوق ايدى. بوتون مىركىزىمىز اىچىن بىر سياسى مىركىزى پارانالماغانلىقىمىزنىڭ دا عاملى مىلى شعورىمىزنىڭ كوچسىز بولغا. نىغىدەر «سىياسى مىركىزلەر» سۇگرادان ھەم دە تورلو شىرلەردە تورلوچە وجود گە كىلىشىدەر. بەرلىندە، اوتكەن يىلنىڭ اوقتوبرىدە عىشان بىك تامانىدىن تور كىستانلىلار قارشىسىدا سويلەنگەن مىروضە. دان تاشكەند «مىركىز» نىڭ بوخارادا كى مىركىزلە رابىطەسىنىڭ قانداى

رىداغى سىبىلەرنىڭ ھەر بىرى اوز باشقا يتەرك ايمەسىمى ؛ لاکىن بوتون بو اوستونلىكلەرگە رىغما دوشمانىمىز بىزگە قارشى اوقتوبر انقلابى تارىخىدە اصلا كورولمە گەن «گىزىشلەر» دە بولونماق مىجبو. رىتىدە قالمىشى. مىرچە بونىڭ سىبىنى تور كىستاندا اوقتوبر انقلابى ايدە آلۇزىسى اىچىن «مىلى اساس» بولماغانلىقىدا آقارماق مىمكن ايسەدە دوشمان طرفىدان قوپوب كىتىلگەن موقىلارنىڭ يەنەدەن قو. لدان چىقارىلغانلىغىنە اوز كەمچىللىكلەرىمىزنىڭ سىبى بولغانلىغىنى كور. مەسلىك مىمكن ايمەس.

مغلوپىتىمىزنىڭ اىچكى سىبىلەرى بولغان بو كەمچىللىكلەر نىمەلەر. دەن عبارت ايدى ؛ بو مىصوصدە آچىق سويلەشىمىز كىرەك. قارشىمىز. دا اوزون ۋە كەسكىن بىر كورەش تورادىر. بىزگە تاشقارىدىن ھىچ بىر كىمىسە مىربىت ۋە مىستقللىت آلب بىرمەيدىر. بونلارنى بىز اوزىمىز كورەشوب آلماق ۋە قولىمىزدا مىحكم ساقلايا بىلمەيدىمىز. ياقىن كىلەچە كە كى كورەشىمىزدە كىچىمىشنىڭ يا گلىشلىقلارنى تىكرار ايمە. سىلك اىچىن او كەمچىللىك ۋە يا گلىشلىقلارنىڭ نىمەدەن عبارت بولغا. نلىغىنى بىلىشىمىز كىرەك.

خوقند شىرى اىچىدە يوروتولدىگى مىدتىچە كورەشىمىزنىڭ كوز. گە كورونورلىك بىر ھەدى بار ايدى: عصيانچىلار خوقند حكومتى اىچىن كورەشمە كە ايدىلەر. حكومتنىڭ يىقىلىشى ۋە خوقند شىرىنىڭ دوشمان طرفىدان ضبى بلەن بىر بىر بولۇپ تورغان ھەدىدە يوقالىدى. حكومتنى يە گىدەن قورماق امكانى يوق ايدى. مىختارىتىلى حكومتىدەن بىت ايتوب دە، بولشەۋىكلەرگە قارشى عموم خىلق عصيانىنىڭ ھەدىنى مىختارىت ايلە چىگەرەلەب. قويماق ايسە سىياستا موافق بولماس ايدى. لاکىن قوزغالغان خىلقنىڭ باشدا تورغان «رىھەرلەر» — ايرگەش ۋە مىخۇد امىن قورباشىلار — مىلى كورەش ھەدىنى ياخشى آگلاب بىتىمە گەنلەر ايدى. بولشەۋىكلەرگە قارشى

بر وضعیتده ایکه نلگی خاطر لاریمزدادر.

فرغانه ده حکم سورگن باشباشتاقلق — اونگ آیریم «فور-باشی» لار حاکمیتی آستندا آیریم مستقل منطقه لارغا بولونگه نلگی — ایسه عموم تورکستان اولچوسنده ده حاکم ایدی. بوخارا، خیوه تورکمن وه باشقا منطقه لارداغی مجاهدلر آراسندا رابطه یوق ایدی. عمومی-ملی کوره شده بوتون تورکستان نگ برلگی لازم ایکه نلگینه خلقیمز او زمان یتهرک درجه ده محکم شعور بله ن قناعت حاصل ایتمه گن ایدی. آیریم منطقه لارنک قهرمان مجاهد-له ری یالغز اوز منطقه لاری اوچون کوره شمشلر ایدی. اونلار اوز فکری ساحه لارندا ملی اولاراق بر تورکستان تصور ایتمه گه نله ایدی. بو شعور خیلی کیچ — 1922 نچی ییلدا — مجادله مرکزی تورکستانک اوزاق چیتیگه کوچورولدیگی زمان او یغانمشدر (*).

بز شدتلی بر مجادله آلدیندا تورویمیز. او مجادله گه حاضر بولوب تورویمیز کیره ک. سیعیندیمز بیرده ن بز مملکتیمز گه قورتو-لوش کتیره آلمایا جاقمیز. لاکن فکرله زیمزنی ایسکی یا گلیشلق وه شاشقینلقلار تأیرنده ن قوتقاروومز لازم. یالغز تورکستان ملی برلگینی کوچلو صورتده آگلایا یلیدیگمز وه ایشکه آشیرا آلدیغیمز تقدیر-ده غه بز اوز کوره شمزده غالب کیله ییلیر وه حریت، استقلالیمزنی آلا ییلیرمز. ملی برلک، سیاسی وه عسکری رهبر لکلهرنک ده برلگینی طلب قیلادر. ههر بریمز — ههم آیریم-آیریم، ههم بارچامز برابر لکده — اوز شخصی فائده مزنی عمومی-ملی منافعمز گه تابع ایته ییلیشکه مجبوردرمز.

نه مهندس، نه دوقتور، نه عالم، نه حقوقچی باشقا هیچ بر تورلو اختصاص بز گه حریت وه استقلالیت بیره آلماید، بلکه یالغز (*). بوگا شاهد اولاراق «یاش تورکستان» نک اوتکن ییل آیریل آندا چیققان 29 نچی س ۱۱ باسیلمان «بر تاریخی وثیقه» غا باقیلسین. باشقارما.

(1970)

7

اوز تورکستان لیلغمز نک اوتکوره وه چوقور بر توینوسی، بر وه ملی تورکستانک وجود گه کتیر ییلیشی یولندا ههر تورلو قوربانغا حاضر بولوغنه بزنی استقلالیتگه ایریشدیره ییلیر. بز نک ملی قورتولوشمز مه نه شونداغنه در. کیچمشده بزده بو شعور یا آز بولغان، یا خود هیچ بولماغان ایدی.

بزنی ملی فاجعه غا سور و کله گن وه وقتیله ینگمه ک اقتدارنده بولالما دیغمز، فقط حر وه مستقل بر ملت حیاتی یاشاما ق ایسته سه ک بهمه حال ینگمه گیمز لازم کیله در گن اساس که مچیلگیمز مه نه بودر.

* * *

یه نه پاختا آطرفندا

«یاش تورکستان» نک 37 نچی ساتندا «پاختا آطرفندا» دیگن مقاله ده ساویت روسیه نک تورکستانداغی پاختا پلانی نک بوزولا باشلاغانلیغنی سویله گن ایدک. بزنگ او زمان تورکستاندا ساویت پاختا سیاستینی یوروتوچیلار حرکتنده کورولمه کده بولغان شاشقین آدیملاردان چیقاریب اورتاغا قویدیغیمز بو مسئله بو کون بوتون شمولى بله ن اوزینی کورسه توب تورادر.

تورکستان پاختا اونومینی توپلاش ایشله ری بیتدی. نتیجه وه بو نتیجه نک ساویت روسیه طرفندان قاندا ی قبول ایتمیگه نلگی ده قولدا تورادر. پاختا تیرم ایشله رینی بوتونلای بشیریش اوچون قو-یولغان سوک مهلت 20 نچی ده قابر ایدی. بو تاریخکه قادار آک کوب فعالیت کورسه توچی رایونلار ایشله رینی یوزده 80-82 به جهر-گه نله ر. 60 حتی 40-50 دا قالغان مؤسسه، دائره، رایونلاردا کوبدر.

مثلینی دنیا تاریخینک فرعونلار دوریغا دائر حکایه لهنده گنه او قودیغیمز ساویتلار روسیه سی استثمار سیاستیگه قارشى یالغز تور-

8

(1971)

به جهره آلمانلقلنگ نه ديمهك بولغانلغى آگلاشيلادر.
اوزيكيستاندان يوقارى چيرچيق، شهر سبز، آق دريا، قوا
رايونلارى قارا تاختاغا يازيلغان.

اورتا آسيا بيوروسى قرارى عموميتله توركمه نستانداغى پاختا
توبلاش ايشلهرىنى حتى اوتكهن ييلغا نسبتادا آرقادا تاپادر. توركمه
نستان 15 ده قابرغا قادر پاختا توبلاش ايشىنى يوزده 64,7 گنه
بتيرگهن بولغان.

توركمه نستانك چارجوى، ده ناو، سايات وه فاراب رايونلارى
قارا تاختاغا يازيلغان. بوندان تاشقارى داش حاوز او كروغى وه
كهركى اطرافداغى پاختا رايونلارى وه يول آنان رايونينك كوب
آرقادا قالغانلغى آيريچا قيد ايتيلگهن.

تاجيكستاندا اوز وظيفه سىنى اوتكهن ييلغيسنداندا آز به جه-
ريب اورتا آسيا بيوروسى ناراضى قيلمشدر. پاختا تاييارلاش ايشينك
سوگ مهلتى بولغان 20 ده قابرغاچا پاختا تاييارلاش ايشى يوزده
80,6 به جه ريلگهن.

تاجيكستان قيزيل مازار وه آرال رايونلارى قارا تاختاغا
يازيلغان. جيلي كول، باومان آباد، قورغان تپه، كان بادام وه
نوخوجد رايونلارينك ده ايشلهرىنى قناعتلانيرلق درجه ده به جه رمه-
گه نلكلهرى كورسه تيله در.

قرغيزستاندا اوزگند، قارا قالباستاندا چيمباى رايونلارى
قارا تاختاغا يازيلغان.

قارا تاختاغا يازيلغان رايونلار غه لله وه فابريقات كه بى حياتى
احتياج ماده لهرى بلهن تأمين ايشنى توختاش بلهن تهديد ايتيله درلهر.
مه نه ساويت مونوكولتور پاختا سياستينك توركستان خلقى نقطه
نظر ندهن حقيقى كورونوشى وه توركستان خلقى، دهقانينك جان
چيكيب كورسه تديكى مقاومتك اصل حكمتى. ايجاب ايتديكى زمان
بو تدبيرنى بوتون توركستان خلقىغا قارشى تطبيق ايمه به جه كلهرىنى

هيچ كيم تأمين ايمه آلميدر. بو رن بر قاتار رايونلار اهاليسىنى ايسته-
ديكلهرى كه بى قوللق قيلماغانى اوچون درحال آچ، يالانچاق
قالديرشقا كيريشمه كى توشونگهن قانلى روس ايمه پاليستلارى
بر نيچه سنه اول عىنى مه تود بلهن بوتون توركستان خلقىنى آچ
قالديريب ميليوندان آرتيق توركستانلينك باشىنى بيركهن ذره قادر
وجدانى عذاب، انسانى اويات تويغوسى كورسه تمه گهن ايديله ر.
اونلاردا نه بوكون وه نه ده كيله جه كده بوندای بر انسانى اخلاقك
توغويغا اينانوب دا بولمايدر. بونى جوده ياخشى بيلگهن توركستان
دهقانى اگ آغير ظلملهر كه قاتلانو صورتيله بولسادا هيچ بولماغاندا
اوز حياتى امكانىنى ساقلاپ قاليشقا اورونه در.

اورتا آسيا بيوروسى قرارى ايشىنى تولوق به جه رمه گهن را-
يونلارغا قالغان پاختانى، كوسه كى توپلاپ سرانجام ايمه گه نلهرى
تقديرده اونلارنك دا قارا تاختاغا يازيلغانلار معامله سى كوره جهك-
لهرىنى بيلديره در.

اورتا آسيا بيوروسى پاختا بلهن ساتيش ايتوچيلهر، پاختانى
ياشيريپ قالوچيلارغا قارشى شدتلى تدبيرلهر كورمهك وه بوندايلا ر
حقنده محاكمه لهر قيليب عيبدارلارنى جزالانديرماق ايشىنى ملي
جمهوريته رنك فرقه مركزلهر يگه تاپشيرادر.

بر وقتلهر ساويت حكومتى توركستاندا قولخوز وه ساوخوز-
لار تشكيلينى قيشلاق خوجالغىنى سوسياليزه ايتش ايشى بلهن بر
قاتاردا پاختا مسئله سىنى ده اساسدهن حل ايتشكه يارايدرغايىنى توشو-
نار وه اميد ايتهر ايدى. بوكونكى نتيجه لهر بو اميدنك نام تيسكه-
ريسىنى كورسه توب تورادر. بو شكللهر بوكون پاختاچيلق ايشلهرينك
اگ كيريهه قالغان نقطه لهرىنى تشكيل ايتهدرلهر. مه نه بو حالدان
شكايت ايتوچى «پراودا ووستوكا» غازيتاسى «بز ميكلهرچه قولخوز-
لار توزدوك فقط اونلارنى اوز ايش وه منافعمزغا يارارلق بر حالغا
قويا آلمادق» ديديكى كه بى اورتا آسيا بيوروسى ده بو تشكللهرنك

فقط قىزىل روس ايمپىريالىستلارى آچىق يىلمە لىدىرلەرگە پاختا سياستىنىڭ بۇ قىسمى دە زور بلەن يورومايدىر. نھايت بۇ جەھتتە دە اقتصادنىڭ كۈچلۈ قانۇنلارغا بويۇن سىنمەك مەجبۇرىيەتتە قالماقچىلار. در. بۇ كۆرۈشكە حياتىي مەنپەئىتى بلەن باغلانغان تۈركىستان خەلقى، تۈركىستان دىھقانى بۇنداق تەھدىدلەر بلەن حياتىي يولۇدان، مىلىي وظيفەسەندەن، پاختاغا قارشى كۆرۈشەندەن تايمايدىر. او بۇ كۆرۈشنى مىلىي نۇظرىنىڭ سوڭ مۇزگىگە چە آلىپ بارماقچىدۇر. تىمور اوغلى

* * *

تۈركىستان دىھقانى ايسلەردە تىلەمى بائىر

تۈركىستان ساويت غازىتالارنىدا باسلىپ تۇرغان بىخىر ۋە ماقالەلەردەن ساويت حكومتىنىڭ تۈركىستانداغى استىمار سياستىنىڭ بارغان سارى اوياتسىزلىقىنىڭ سوڭى خەلىقگە يەتمە كەدە بولغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرادۇر.

موسقۇا بولشەۋىكلەرى «پاختا استىقلايتى» گە ايرىشمەك، يەنى روسىيەنى چىت اولكەلەردەن پاختا ساتۇپ آلماق مەجبۇرىيەتتەن قۇرتۇپ ماق مەقسەدلىك يىللاردا تۈركىستان دىھقانغا پاختادان باشقا نەرسە ايكىشىنى ياساق قىلىپ اوڭا زور بلەن پاختا ايكىتمە كەدە، پاختا مەھسۇلاتىنى ھىچ بەھاسەنە، بىر تۈتەمىنى دە قويماسدان روسىيەگە تاشىماقچىدۇر. تۈركىستان خەلقىنىڭ اوز ماڭلاي تىرىلە يتۇشىدىرىپ ھەر يىل مىليونلارچا تۇنلۇب ساويت حكومتىگە تاپشۇرماق مەجبۇرىيەتتە قالدىغى پاختاسەندەن غايت جىزئى بىر قىسمىنى دە اوز احتىياجىگە صرف ايتىش خەقدان مەحرۇم ايتلىدىكى «باش تۈركىستان» نىڭ بولتۇرغى سانلارنىدا يازىلىپ اوتكەن ايدى.

«قىزىل اوزىكىستان» غازىتاسىنىڭ 1932 نچى يىل 30 نچى دەقابر ساتىدان ساويت حكومتىنىڭ بۇنىڭ كەبى مەسخەرلىقلەرنى ھەلى ھەم دوام ايتىدىرىپ تۇرغانلىقى كۆرۈنەدۇر. غازىتالاردا ئاڭلاشلىغانغا

يەگىدەن تىكشىرىلىپ، اونلارنى بايلار، موشتوموزلار مەنپەئەت آلت قىلۇچى غەنىلارنىڭ اوزاقلاشتۇرۇلۇشى لىزۇمەندەن، او يىردە كىي ادارە، فرەقە ۋە ھەمكارلار اتفاقى تەشكىلاتلارنى مەقسەدغا موافق، ايشىچەن بىر حالغا قۇيۇش كىرەكلىگەندەن بىخىر ايتەدۇر.

ايسلەر «پراۋدا ۋە ستوكا»، ايسلەردە اورتا آسىيا پىوروسى ايسكىدە كى كەبى موشتوموزلار، بايلار، تۈركىستان مەلتىچىسەندەن ايمەس اونلارنىڭ مەنپەئەت ۋە كۆرسەتىشلەرگە اويۇپ كىتكەن «ۋەجدانسىز»، «ناموسسىز» فرەقە غەنىلارنى بىر يىغىدا چىلاردان بىخىر ايتەدۇرلەر. اونلارنى غەنىلەيدۇرلار. قولخۇز تەشكىلاتى، ادارەسى، قىشلاق ۋە رايون شورالارى ۋە او دائىرەلەردە كى فرەقە ھەم ھەمكارلار اتفاق-لارى تىكشىرىلىپ خىرلى غەنىلەردەن تازا لانماقچى ۋە غەنىدارلارنى مەسئۇلىتگە تارتماقچى بولادۇرلار.

بۇ مەسئۇلىتلىقنىڭ اڭ شەتلى يىرى دىھقانلارنىڭ بىرلەشتۈرۈلمە سەندەن توققان قولخۇزلار بولماسدان ساويت حكومتىنىڭ اوز لىدا بىر ساويت دولت مۇسسەسى خالىدا ادارە ايتىلمە كەدە بولغان ساوخوزلار (دولت خوجالىقلارى) دا يەنە دە يامانراقچىدۇر.

تۈركىستاننىڭ بولشەۋىك روسلار طرفىدان اورتا آسىيا دىب آتالغان قىسمەندە آلتى بويۇك ساوخوز قارا پاختاغا يازىلغان. بۇ ساوخوزلارنىڭ باشلىقلىرى مەسئۇلىتگە تارتىلىپ، ادارى، فرەقە ۋە غەنى تەشكىلاتلارنى تەقتىش ۋە تەسلىق ايتىش قارارى بىرىلمەشدر.

مەنە ساويت روسىيەنىڭ تۈركىستاندا پاختا سياستى اطرافىدا پىوروتقان اقتصادى ۋە سياسى تەجرىبەلەرنىڭ ايشىدە كى نەتىجەسى. بۇ بۇ كىنگە دە اڭ غەنى قىسمى تۈركىستان خەلقى، دىھقاننىڭ اوموزىغا توشۇپ تۇرادۇر. بۇ كۆنگە چە ساويت روسىيە پاختا پلانى اۋچون اوز غەنىلەسەندەن مەحرۇم ايتىلىپ كىلگەن تۈركىستان دىھقانى ايمىدى آچ ۋە يالانچاق قالدۇرۇلماقچى يەنى بىر دەھا 1918 نچى يىلى آچلىغى قارشىسىدا تۇرادۇر.

قاراغاندا تورکستاندان باختا توپلاماق ایچین ساویت حکومتی توسل ایتمه دیگی چاره قالدیر مامشدر. باختانی «نابود» قیلوچیلارغا قارشو کورهشکه بوتون حکومت وه فرقه آپاراتی، مطبوعاتی سفیربرلکهه آلتغان. حتی کوچه لهر که خصوصی سه به نلهر قویدورلغان. یولاو-چیلار یولدا کوزلهریگه کورونگن باختا توکو توله رینی بو سه به نلهر که توپلاماقا مجبور ایتلگه نلهر.

یوقاریدا کورسه تیلگن غازیتادا بو غازیتانک بر مخبری رایون-لاردا «باختالارنک چوکوشی وه یوقالیشیغا قارشو مطلقا کورهش یوق» لغندان، «قومسومول تشکیلاتینک اوزینی بو جهه ده سفیربر اعلان قیلماغان» لغندان، «اویلاردا باختالارنک هر بر نهرسه که استعمال قیلینشی» ندان، «باختانی دیوارلارغا آسوب نابود قیلینشی که بی احوالار» دوام ایتمه کده اولدوغندان، «دیوارلارغا آسیلغان باختالار رایقوم، رایقومسومول وه باشقا تشکیلاتلاردا هم بار» ایکنه نلگندن، یانوب یاقیلیب شکایتله بحث ایته رکن، «حتی خان آباد قیشلاغنداغی بدل اوغلی دیگن سرتراش چیگیتلی خام باختانی ساچ ساقال قرغانیدا ایشله ته دی. اوندا چیگیتلی باختالار نا یوب آلدی.» «...توکولگن باختالارنی بیردهن تیریب آلیش ایچین تیارلانغان یه شیکلهر مطلقا باختا کورمه یدر. قومسومول وه پیونه لهر توده سی فرقه مرکز قومینک باختا نابودجیلغیغا قارشو کوره شو حقیقیداغی قراریدان مطلقا اوزاقدان تورادرلار» دیبه ره ک بوتون ساویت تشکیلاتلارینی «باختانی اوز کیره کلهری اوچون ایشله توچیلهر که قارشو چاره» کوروشگه چا قراردر.

باختا توپلاماق خصوصنده تورکستان خلقینی بو درجه ته نگه کتیرگن، اوگا بو قادار آغیر یوکلهر یوکلهر گن ساویت حکومتی او خلققا قارشو اوز وعدینی، بورجنی قای نسبتده اونه مه کده، اوگا نیمه بیرمه کده در؟ بر دفعه، بوتون تورکستان خلقی یانغز

موسقوا بولشه ویکلهرینک تورکستانغا کتیریب بیرچه کلهری ارزاققا قاراب قالغان. چونکه او، اوزیگه کیره کلی ارزاقنی یشدیرمه ک حقدان محروم قیلغان.

ساویت غازیتا لاریغا قاراسا گز موسقوا بولشه ویکلهرینک «باختا استقلالیتی» که ایریشوده یگانه استناد ایتمیکلهری تورکستان باختا-چی قولخوزلاری، باختاچی دهقانلارینک دا آزوق-آوقات وه باشقا ضروری بو یوملهر ایله تأمین ایتمه ی یاتقانلقلارینی کوره سز. موسقوا بولشه ویکلهری تورکستان خلقیغا امکان خارچنده طلبلهر یوکلهر توب اوز بو یونلاریغا توشکن وظیفه نی هیچ به جهر مه یدیلهر حتی ایسله-مه یدیلهر ده.

«قزیل اوزیکستان» نک عینی سائندا دهقانلارغا آزوق-آوقات وه باشقا تیریکچیلک اوچون ضرور نهرسه لهر بیریلمه ی یاتقانلغندان شکایت ایته در. «باومان رایونیداغی باختاچی قولخوزلار اوچون» ایگ ضرور بولغان 30 میگ 26 کیلوگرام یاغ اورنیغا فقط 6762 کیلوگرام بیریلدی. 92 میگ 660 کیلوگرام قند حسابیدان 3 آیدان بهری بر غرام هم بیریلمه دی. شو قاتاردا 7 میگ 702 کیلوگرام چای هم یوق بولوب کیتدی.» دیله در. «مطلوبات قوئوپراسیه لا-رینک ههمه نارماقلاریدا VKP(b) (عموم ساویتلار اتقاقی قومونوست فرقه سی) مرکزی قومینه سینک سینتار پله نومی قرارلاری ایشگه آشیریلماغان.» «حتی اتقاق تشکیلاتی هم سودا شعبه مدیری: قوئو-پراسیا سیسته میده پله نوم قرارلاری ایشله ندیمی؟ دیگن سوراقتا «منه اونی بیلیمه من، چونکه خبرم یوق. مه ندهن فقط سودا ایشله-رینی سورا ش کیره ک» دیب جواب بیرگن ایمش. غازیتا مخبری

یوقاریداغی شعبه مدیرینک بر عادی فرقه اعضاسی ایمه س، حتی فرقه مرکزینک پیورو نامزدی بولا توروب ده بوندای جواب بیرگه-نلگینه آچیغلانادر. لاکن او شعبه مدیری باشقا تورلو مثبت جواب بیریش اقدارنده بولماغانلغینی یاخشی بیلسه کیره ک. چونکه ایش

نەپەردەن ۋە اونلارنىڭ «تۈرككە قارشى غۇب» لارنىڭ 1918 قىلىنغان قىزىقارلىق ماقالىلار ئامبىرى
1919 نچى يىللاردا بۇنىڭ تۈركىستاندا تۈركىستان تۈركلەرگە قارشى
استفادە ايتىشكە اورونمىشدر!... ايسكى روسيەنىڭ مهاجر تەدەكى
روسلار شىكلەندەكى قالدېقلارى (بقيەسى) ايسە بو «ئەرمەنى مەسئەلە-
سى» نەدن، اصلا كۈرە آلامدېقلارى «تۈركچىلىك» گە قارشى استفادە
ايتىشەن ھەلى ھەم واز كېچمە مەشلەردىر. زارە واندا دېگەن بىر ئەرمەنىنىڭ
«تۈركىيە ۋە پان تۈرانىزم» (*) (پارىس، 1930) اسملى يالغانچىلىق
ۋە پروۋاقاتورلىق دەن عبارت كىتابچەسىنىڭ روس مهاجرلارى مەطبۇ-
عاتى طرفىدان قانداق قارشى آلدېغى بوگا آچىق دېلىدەر... بو
ۋەقەلار بۇ تۈركىستانلىقلارنىڭ «ئەرمەنى مەسئەلىسى» گە، ھېچ بىر مەخلى
منفەتلەرىمىزنى قاتمىسدا، عموم-تۈرككە باقىم قەتەسەندەن كېرىشمە-
گىمىز اوچون يەنە تۈرك قانداق اساس بولا آلدەر. ايتەر «ۋولنى
غورەتس» («آزاد تاغلى») صحيفە لارنىدا (1919-1921 نچى يىل-
لاردا، تېفلىسە)، ايتەر اوز طرفىدان اداره ايتلگەن تۈرككە
«شفق» غازىتاسىدا (1920-1921 يىللاردا، تېفلىسە)، ايتەر
«غورەتسى قاققاز» («قافقاس تاغلىلارى») مەجموعەسىندە (پارىس،
2 نچى ۋە 3 نچى سانلارى) ھەمدە فرانسوزچە «اوريان-ئە-اۋ-
قىسەدان» مەجموعەسىدا (1922 نچى يىل آپرىلدە گى 4 نچى سانى
ايلە 1923 نچى يىل يانۋارداغى 13 نچى سانىغا باقىلسىن) «ئەرمەنى
مەسئەلىسى» خەتدا بازار كەندە مەن بو مەسئەلە گە عىنى عموم-تۈرككە
نقطة نظرەن ياناشقان ايدم.

اوز ايتىدە ھېچ بىر تۈرلۈ «مىلى مەسئەلە» گە تەمىل ايتمەگەن،
فېنلاندا مەختارىيىتى يىۋاش-ياۋاش يوق قىلغان، او قراينادا او قراينىچا
شىرقى سۈيەلەشنى ياساق قىلغان، روسيەدەن داھا كۆب مەنى بىر
(*) بو كىتابنىڭ تەقىدىنى ۋە زارە واندا يالغانلارنىڭ يۈزە گە چىقار بېلىشىنى مەخ
امىن رسۈلادەنك روسچە «پان تۈرانىزم جەندە» اسملى رسالەسىندە (پارىس، 1930)
ۋە مەنم «دنى» باشقارمىسنا مەكتۇب «مەدە (26 يانۋار 1930 نچى يىل، 73 ساندا) باقىلسىن.

باشىدان بوزۇق. تۈركىستان قوئۇپىرا ايتىلەرگە موسقۇا بولشە ۋىكلەرى
يىتەرلىك قانداق مال بوراقماغاندا سوڭ تۈركىستانداغى شەبە مەدىرىدە
نە قانداق فرەقچى بولسا بولسون بۇندا باشقا جواب بىرە آلامدەر.
چاغاتى

* * *

ئەرمەنى مەسئەلىسى

I.

«ياش تۈركىستان» نىڭ اونكەن ساندا استانبول غازىتاسى «جەھۇ-
رەت» دەن آلۇب يازدىغىمىز بىر تۈرك دېپلوماتىنىڭ «ئەرمەنى مەسئەلىسى»
خەتداغى بيانى، بىرە، «پوسلەدنىيە نوۋوستى» غازىتاسىنىڭ (15
فېورال ساندا) «ئەرمەنى دائىرەلەرى» نىڭ قافقاس استىقلالچىلارى
بىلەن ياقىنلاشۇغا تابا «قىمىلدانما» سى خەتداغى خەبرى ۋە بۇنى
مەتەقب ايتىك بويۇك ئەرمەنى سىياسى لىدەرلەرنەن بىر بولغان
خاتىسوفنىڭ بوگا جواب اولاراق بىرگەن ايتىحاتى («پوسلەدنىيە
نوۋوستى» غازىتاسىنىڭ 19 فېورال سانىغا باقىلسىن) — بۇنلارنىڭ
بارىسى «ئەرمەنى مەسئەلىسى» نى بىر درجە گە قانداق جانلى بىر خالغا
كېرەدەر. بو سېدەن «ياش تۈركىستان» صحيفە لارنىدا بۇ تۈركىستان-
لىقلارنىڭ بو مەسئەلە گە قاراشىمىزنى يازۇب اۋتمەك ايتەر ايدم.
بۇدە تۈركىستاندا ئەرمەنىلەر پەك آزدر. ايتىلغا قانداق اونلارنىڭ
سانى تۈركىستاندا يالغىز بىر نىچە اون مىڭدەن گە عبارت بولۇب،
اونلارنىڭ دا كۆپى تۈركىستاننىڭ تۈركمەنىستان قىسمىدە ياشايدى.
بۇدە ئەرمەنى مەسئەلىسى يوق ايدى؛ خەتەر ھەم يوق ۋە بولا آلامدەر-
دا. بۇنىڭلە بىر بىر بو مەسئەلە اۋستىندا يازىشىنى لازىم دېب تاپوۋمنىڭ
سېبى، بو ئەرمەنى مەسئەلىسىنىڭ، اونىڭ ايتىك بويۇك تەلەپنى ايتۇچىسى
سانا لادىرغان روسيەنىڭ تۈركىيە گە ۋە عمومەن تۈركلەرگە قارشى
سىياسەت قوراللارنىڭ بىر بولۇۋىدەر. خەت سۈيۈت خەتتىدە ئەرمە-

مملکت بولغان لههستان اوچون (قافقاسیا وه تورکستان خصوصدا سویلمه مکه ده آرتقچادر) «مختاریت» سوزینی ایشیتمه کده ایسته مه گه ن ایسکی ایمپراتورلق روسیه سی، بویوک جهان محاربه سی باشلانما- دان اول اوزون زمان دان بهری «تورکیه چیگه ره لهری ایچنده مختاریتلی ئهرمه نستان» پروژه سینی تاشوب یورگه ن ایدی.

1913 نچی ییلدا روسیه تشبئی بله ن روسیه، ایتالیا، آوستریا- مجارستان، فرانسه وه اینگلته ره وکیللهر نده ن مرکب آیریم بر قو- میسیون وجود گه کتیریلگه ن ایدی. بو قومیسون روسیه نك تکلیف ایتدیگی - ارضوم، وان، بتلیس، دیاربکر، خارپوت وه سیواس ولایتلهر نده ن عبارت - «مختار ئهرمه نستان» پروژه سینی قبول ایتمشدی.

بو پروژه گه نظراً «مختار ئهرمه نستان اولکه سی» بر خریستان عمومی والی (گه نهرال غوبه رناتور) تامانیدان اداره ایتلمه لی، تورک محکمه سنده ن آیریم اوزیگه مخصوص بر محکمه گه، آوروپالی ضابطلار قومانداسندا پولیس وه ژاندارما تشکیلاتیگه ایگه بولمالی ایدی. ایتالیا ایله بولغان طرابلس وه بالقان محاربه لاریله چارچاغان ایسکی تورکیه یش بویوک دولتنک بو تضیقته قارشو تورالماغان وه 1914 نچی ییلنک 8 نچی فیورالنده بو پروژه نی قبول ایتمه ک مجبو-

ریتنده قالوب اونک آستیغا اوز امضاسینی قویغان ایدی. روسیه نك تورکیه نی بولمه ک باننده غرب دولته لهری حمایه سیله قوردینی بویلا نینک ایشکه آشیریلیشیغا یا لغز عینی ییلدا باشلانغان بویوک جهان محاربه سی- گنه مانع بولمشدر. روسیه نك اصلا ئهرمه نیلهرنگ «ملی منافی» نی اویلاماغانلغی وه «مختار ئهرمه نستان» مسئله سینک ایسه محض روسیه- نك تورکیه حسابنه تاشیدینی جهانگیرلک امللهرینی اورتمه ک اوچون قوللانیدینی بر اورتوک بولغانلغی بویوک محاربه ائناسنده یاق میدانگه چیقمشدر. «غورسی قافقازا» مجموعه سینک 2 نچی وه 3 نچی سانلارندا (فیورال 1929 نچی ییل) «تای میرزا» امضاسیله باسپلغان

«روسیه نك ئهرمه نی سیاستی» نام مقاله مده مه ن بو مسئله نی، ساویت حکومتی تامانیدان نشر ایتلگه ن بورونغو روسیه خارجه نظارتی گیزلی وثیقه لاریغا استناداً، کیچیک بر مجموعه مقاله سنه سیغدی ریلایا یله جه ک درجه ده مفصل بر صورتده تحلیل ایتکه ن ایدم. مجموعه مزنك حجمی بو اهمیتلی، مراقلی تفصیلاتنی بو یرده تکرار ایتیشگه مساعد ایمه س. مسئله قیسقاچا مه نه شونده ن عبارت: محاربه ائناسنده «روسیه نك ئهرمه نی سیاستی»، ئهرمه نیلهرنگ «ملی طلبلاری» غا یوقاریدا آتالغان آلتی تورک ولایتده ن باشقا برده کیلیکیه نك ده الحاقی مسئله سیله باشلانمشدر... لاکن روس قوشونلاری تامانیدان ارضوم وه باشقا بعضی آنادولو ولایتلهرینک اشغالی ایله برابر روسیه- نك «ئهرمه نی مسئله سی» گه قاراشی دا بوتونلای اوز گه ره در. قافقاس نائی بولوب تورغان بویوک قیناز (شاهزاده) نيقولای نيقولایه ویچ: بوندان سوک قطعاً «ئهرمه نی مسئله سی» نی خاطر لاتماسلقنی امر ایتدر. روس زراعت ناظری قریووشه یین تیزلکه «تورکیه ئهرمه- نستانی» غا روس مهاجرلهرینک اوتورتولماسی پلانینی حاضر لایدنر. ئهرمه نیلهر طرفدان «ئهرمه نی مسئله سی» نك ایگ صمیمی دوستی دیب تانیلغان وه ایندیگه چه تانیلما قدا بولغان بورونغو روس خارجه ناظری سازونوف قافقاس نائینه ییلدیرمشدرکه، «ئهرمه نی ملتچیله- رینک روسیه حمایه سی آستندا مختاریتگه اورونوشلاری... روسیه نك دولت منفعتلاریغا قطعاً اویمایدنر...». «ئهرمه نیلهر گه (بویورده موضوع بحث «تورکیه ئهرمه نیلهری» ایگه نلگی آشکاردر) کیگ مختاریت یریلیشی خصوصیغا کیلگه نده، شونی اونوتماسلق کیره ک، که بویوک ئهرمه نستاندا ئهرمه نیلهر هیچ بر زمان کوچیلک تشکیل ایتمه گه نلهر.» (سازونوفنک 1916 نچی ییل 28 نچی اییونده قافقاس نائنه یازغان مکتوبه باقیلسین).

هیچ اونوتماسلق کیره ک، که بو آدام 1914 نچی ییل باشندا تورکیه نك بونیوغا آرتیلغان «مختار ئهرمه نستان» پروژه سینی

ايدى. لاکن «تورکىيە ئەرمەنستانى» گە موقتادە بولسا، يەنە بولسا، روسىيە نىڭ اوزىگە ميسر بولور-بولماس روسىيە بوتونلاى باشقا تىل بلەن سويلى باشلادى. روسىيە زراعت ناظرىنىڭ، خارچى ناظرىنىڭ ۋە قاقفاس نائىبىنىڭ بيانلارنىڭ «مختار ئەرمەنستان» دىدىكلەرى مۇستەھكەم نىڭ ئەرمەننى مىلى منفعتلارنى تامين مقصدىنى ايمەس، بلەكە يالغز ۋە يالغز روسىيە نىڭ كندى «دولت منافعى» نى تعقيب ايتدىگى آپ-آچىق كورونوب تورادىر...

ئەرمەننى سىياسى خادىملارنى بونى ايدى ياخشى غە بىلدىكلەرى حالدا اونلار يەنەدە اوزلەرنىڭ ايسكى روسىيە سىياسىگە خىر-خواهلىقدان عبارت بورونغو خط حرىكلەرنى دوام ايتدىرمە كەدە-درلەر؛ يعنى اونلار ھەلى ھەم توركىيەدەن، بورونغو روس خارچى ناظرى سازونوفنىڭ دە شھادىتى بونچا، ئەرمەنلەرنىڭ «ھىچ بىر زمان كويچىلىك تشكىل ايتمەدىكلەرى» ولايتلەرنى آيرىپ آلىق خىلا-سنداد رلار. خاتىسوفنىڭ «پوسلەدنىيە نوووستى» غازىتاسىنىڭ 19 نچى فيورال سانداغى «توركلەر طرفندان ئەرمەنلەرگە عائد پىر-لەرنىڭ قايتارىلماسى» ندان بىت ايتەدرگەن اىضاحات مکتوبى بوگا آچىق بۇ دىلدىر. (دوامى بار)

چوناي رىئەلى

تورک غازىتەچىلىغى (*)

IX.

اوتكەن عصرنىڭ اوچنچى رىغىدە جوغرافى ساھەسىنى شىرقە تامان كىگە يىرىپ باكوغاچا ايلدىز آنا آلمان تورک غازىتەچىلىغى مەنە شو چاغدان باشلاپ سىياسى ۋە اجتماعى جھەتلەردەن بىرىگە اوخشا-ماغان ايكى تورلو مھىت اېچىدە، پەك آغىر شىرايط آستىدا، يوكسە-لىشكە طرف يوز توتىشىدى. بو ايكى مھىت بىرى عثمانلى ايمپەرى-
(*) «ياش توركىستان» نىڭ 28، 30، 31، 32، 33، 34، 35 ۋە 37 نچى سانلارندىن دوام.

(بو خصوصدا يوقارىغا باقىلسىن) تىرتىب ايتكەن سازونوفنىڭ اوزگە-سىدر. او زمان سازونوف دە، روسىيە حكومتىنىڭ بوتونىسى دە، «رو-سىيە افكار عامەسى» دە بىر آغزدان «ئەرمەننى كويچىلىگى» ندەن بىت ايتەرلەردى ۋە روسىيە نىڭ «مختار ئەرمەنستان» حقىداغى طلبى دە بوگا اساسلا تىرىلمىش ايدى.

ايدى، يوقارىدا آتالغان ۋە روسىيە پروژەسى موجدىچە «مختار ئەرمەنستان» اولكەسىنى تشكىل ايتمەسى لازىم كىلگەن آلتى آنادولو ولايتىدە گى تورك ۋە ئەرمەننى اھالىنىڭ اىستاتىستىك سانلارىغا بىر دقت ايتەلىك. بو رقملارنىڭ شھادىتى توبەندە گىچەدر:

توركلەر:	ئەرمەنلەر:	ارزوم ولايتىدە
500.718	134.967	ۋان
241.000	79.998	بىلىس
254.372	131.390	دىار بىكر
328.644	79.129	خارپوت
650.496	69.718	سىواس
839.514	170.433	

شونى دە علاوه ايتمەك كىرەك، كە بو مەلومات 1898 نچى يىلدا نىش ايتىلمىشىدى (*) ۋە او زماندان توركىيە نىڭ جھان سوغوشىغا قاتناشۇوينا قادار اھالى سانىنىڭ نىسبىتى، بالخاصە بىر يارىم مىليون تورك اھالىنىڭ بالقانلاردان آنادولوغا مھاجرتى يوزىدەن، توركلەر فائىدەسىگە اوزگەرمىشىدۇر. روسىيە حكومتى بو حقىقتى كوي ياخشى بىلدىكى حالدا اوگا كوز يوموب مىليونلارچا تورك اھالىسىنىڭ عاقىبتىنى يارىم مىليون چاماسىندا ئەرمەنلەر قولغا تابشورماق ايتىدۇر

(*) بو اىستاتىستىك مەلومات فرانسىز ۋىتال كىنە (Vital Cuinet) نىڭ توركىيەدە آوروپا يىللار تامانىدىن تاسىس ايتىلىش «Dette Publique Ottomane» ادارەسى چابەسى آستىدا 1898 نچى يىلى نىش ايتىلگەن «آسىالى توركىيە» La Turquie، «d'Asie» نام اترىدەن آلىنىشىدۇر. دىمەك بو مەلوماتدا خىطائوللا بىلپىرسە او ھەر حالدا توركلەر فائىدەسىنە ايمەسىدۇر.

تورلنی حاکمیتی آستنداغی تورک-اسلام مملکتی، دیگرده روسیه ایمپریالیزمی اسارتی قفسیغا سالغان تورک اولکه له ریدر. عثمانلی ایمپراتورلنی توپراغندا استبداد آدارهسی کون کوندهن تورک غازیتا-چیلغینی سیقیشتریب، اوننی ممکن قادار سوندورمه ککه تیریشدی. اونگچون 1875 دهن 1908 گه چه، یعنی بورونغو عثمانلی مملکتنده استبداد آدارهسی سارسیلغونچا وه مشروطیت اعلان ایتلگونچه، تورک غازیتاچیلغی پهک سونوک بر دور کیچیرمشدر.

روسیه بویوندوروغی آستنداغی تورک اولکه له رنده ایسه تورک غازیتاچیلغی چار استبداد آداره سینک شدتلی تدبیر له ریگه معروض قالغانیدان وه 1905 روس اختلالی آلدندا مدهش بر سانسور دوری کیچیر گه نیدن کو گولده گیدیک یوکسه له مه مشدر.

بوندان اولگی مقاله ده 1875 ده استانبولده چیققان غازیتا لاره زردابلی ملک زاده حسن بیکنک باکوده چیقاردیغی «اکینجی» غازیتاسندان بحث ایتلمشدی. بو مقاله ده ایسه روسیه تورکله رینگ روس-یاپون سوغوشی نتیجه سنده روسیه ده یوز بیر گن 1905 اختلا-لیغاچا چیقاردیققلاری غازیتا لار حقنده یوزه کی صورتده معلومات بیر یله جه کدر.

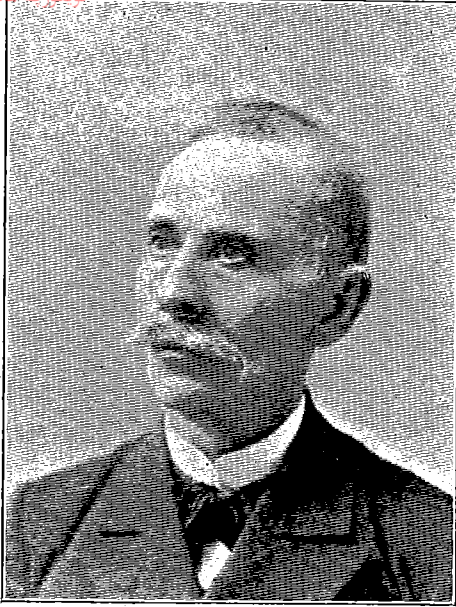
زردابلی حسن بیکنک «اکینجی» سی قاپاتیلغاندان بر یاریم ییل اونکه ندهن سوک تیفلیس ده بر تورکچه غازیتا چیقاریلدی. اسمی «ضیاء» در. بو غازیتانی شیروانداغی شماخی شهری قاضیسی انسی زاده سعید افندی ایله قارداشی جلال بیگ چیقارمشلاردر. جلال بیگ روس شهر مکتبله رندهن برنده او قوغانیدان روس تیلینی ده یاخشی بیلیردی.

«ضیاء» نك ایلک نومروسی 1879 نچی ییلنک غینوارنده چقمش وه 77 نچی ساتندان باشلاب «ضیای قافقاس» نامینی آلوب 1884 نچی ییلنک ایون آییغاچا دوام ایتمشدر. 104 نسیخه سی چیققان

بو غازیتانگ «ضیاء» نامیله باسیلغان نومروله ری تاش باسما دا وه «ضیای قافقاس» اسمیله چیققان سانلاری توکمه حرفله ره باسیلمشدر. «ضیاء» وه بونگ دوامی بولغان «ضیای قافقاس» بوتون دنیا وقعه-له ری وه تورک-اسلام اولکه له ری احوالیغا دائر یازیلار له حرفله رنی اصلاح مسئله له ریگه عائد قیمتلی مقاله له ر باسمشدر.

انسی زاده قارداشلاری «ضیای قافقاس» غا 1883 ده بر هافتالق مجموعه ده قوشدی لار. «کشکول» ناهینی تاشیغان بو مجموعه 30-40 صحیفه اولاراق چقیب 1891 غاچا دوام ایتمشدر. «کشکول» گه تورکستان، تورکیه، ایدیل-اورال، ایران، هندستان وه شمالی قافقاسیادان دا یازیچیلار قاتناشغانلار. تورک غازیتاچیلغیندا اسمی کوب ذکر ایتله در گن ابوالضیاء توفیق بیگ ده «کشکول» گه مقاله له ر کونده ریرمش؛ بو مجموعه ده او زمانله ر ایرانتک تیفلیس باش شهبندری بولغان پرنس ارفع الدوله نك ده یازیلاری باسیلیرمش.

«کشکول» آذری، چاغاتای، عثمانلی شیوه له رنده تورکچه مقاله له رله عربچه ههم فارسچا یازیلار باسیب، بو مجموعه نك بوتون تورک-اسلام اولکه له رنده یایلیشی وه او قولوشینی تأمین ایتمشدی. مؤسسله رندهن جلال بیگ انسی زاده نك ادعاسنه کوره «کشکول» نك چار حکومتی تاماندان قاپاتیلیب، محررله رینگ توتولوب مسئو-لیتگه تارتیلیشلاریغا سبب، بو مجموعه نك آذری تورکچه سیننی استانبول تورکچه سیگه یاقینلاشتر و یولنداغی اورونوشله ری بولمشدر. «کشکول» چار آداره سی طرفندان توختانیلغاچ انسی زاده قارداش-لاری قافقاسیانی تاشلاب تورکیه گه سیغینماق مجبوریتینی تویموشله ر-در. تورک اوجاقلاری مرکز هیئی تاماندان 1928 نچی سنه سی اوچون چیقاریلغان «تورک ییلی» نك 336 نچی بیتنده انسی زاده قارداشلاری حقنده آقچورا اوغلو یوسف بیگ شو سوزله رنی یازمشدر: «سعید افندی وه جلال بیگ بالاخره قافقاسیادان ممالک عثمانیه یه التجا ایتمشله ردر. علمادان حاجی سعید افندی، مجلس

غاسپىرالى اسماعىل بېك

باشقا جەھتلەردەن زىمىنىڭ ئۇ مەھمۇر نورۇك غازىتاسىدىر. قىرىم، ئىدىل-ئورال، تۈركىستان ۋە قافقاسيا تۈرك-ئاسلاملەرى ئارىسىدا «ئاسول جىدىد» ۋە «جىدىدچىلىك» ئايمىقلىرىنىڭ كۆكلەشمەسىگە خىزمەت ئىتىمىش «ترجمان»، مۇسلمان (تۈرك) خاتۇن-قىزلىرىنىڭ ئايرىقە كەلەرلىكىنىڭ ھوقۇقىدا بولۇۋى غايەسىنى ئالغا سۈرگەن. ۋە مۇسلمانلار ئارىسىداغى مۇزىھب ئىختىلافلارنىڭ يوقىتىلىشى كىرەكلىكىنى يولدا كۆپ تىرىشقان. ۋە بۇ ساھەلەردە اولوغ موفىقىتلەرگە ئايرىشقان بۇ غازىتادىر. «ترجمان» تۈرك تىلىنىڭ يات سۆزلەردەن تازەلەنىشىنى يەنى تىقىمى-چىلىك ئايمىقىنى ئالغا سۈرمىش. مۇرسەلەرنىڭ ئىسلاھى، «ئاسول جىدىد» مۇكتەبلەرنى تۈزۈش ۋە پىروگراممىلارنى ھىقىدە دەگەرلى يازىلار ئارقىتىپان «ترجمان» باشلانغىچ مۇكتەبلەردە ئىلىك اوچ يىللىق تىرىقىمى-نىڭ ئىرلى تۈرك شىۋەسىدە ئوندىن سوڭراغى تىرىقىمىنىڭ ئومۇمى تۈرك ئادى تىلىدە بولۇشى ئىكەنلىكىنى يامىش. «ترجمان»نىڭ يەنى

كېرى مۇعارىف ۋە مۇجلىس تىقىقاتە ئىسە ئىدىلەمىشدى؛ 1912 سەنئەدە ۋىقات ئىتدى. جلال بېك مۇطوئىقات ۋە خارجىيە مۇمۇرلىقلارنىدا بولۇنىشى ۋە غازىتاتىچىلىق ئىتمىش؛ سوڭ سەنئەلەر ئاقارا مۇطوئىقات ئادارەسىدە، ئاشىنىڭ ئىلەرومەسەنە رىغما پىرگىنچ كېى ئانتظام ۋە شىطارئەلە چالىشىدى. آراسىرا جىدى ۋە مۇزاحى شىرلەردە يازاردى. بو-كۈن مۇقائەددر.

1883 نىچى يىلى ئىسە تۈرك غازىتاتىچىلىغى ئارىقىندا مەھمۇر براورون ئوتقان ۋە روسىيە ئاسارتىدە كى تۈرك ئۆلكەلەرنىدە چىققان تۈرك غازىتالارنىڭ ئۇ ئوزون ئىمىلىسى بولغان «ترجمان»نىڭ چىقىدىغى يىلدەر. «ترجمان»نىڭ چىقىدىغى پىر باغچا سىراىدە ۋە بو مەھمۇر غازىتاتى چىقارغان ۋە اونى ئاشاتقان ئاتىڭ تۈرك غازىتاتىچىلىغى ۋە تۈركچىلىك ئارىقىندا دائىما ھىرمئە ئىسلەنۇچى غاسپىرالى اسماعىل بېك ئىكەنلىگى ھەر كىسچە مەلۇم بولسا كىرەك. مۇمكىل تۈركچەسىلە روس ۋە فرانسىز تىللەرگە ئولۇقچا ۋاقىف بولغان اسماعىل بېك «ترجمان»نى چىققا-ئار كەن 32 ياشىدا ئىدى. ئىققۇ ئونىڭ مۇھىرلىگى داھا اولدەن يەنى اسماعىل بېك ئىستانبۇلدە ئىكەن باشلار (*).

«ترجمان»نىڭ ئىلىك نىسخەسى 1883 نىچى يىلىنىڭ 10 نىچى ئاپرىلىدا چىقىمىش. 1903 نىچى يىلىغاچا ھاقىئادا بىر ئاقتىر، سوڭرا ھاقىئادا 2-3 ئاقتىر ۋە 1912 نىچى يىلىنىڭ سەئابرىئەدىن كۈندەك اولالا-ئاق چىقىمىش. غازىتا 35 ياشىغا كىرىپ، 1918 نىچى يىلى ئوقىتاتىلمىش.

غاسپىرالى اسماعىل بېكنىڭ «ترجمان»ى مۇندىجەسى، تىلى ۋە

(* اسماعىل بېك ئىستانبۇلغا ئارمۇسەدىن ئىلگەرى ئىكى يىلى ئارىسىدا ياشاب، اورادا آورۇپا ئومۇشىنىڭ ئىچ ۋە ئىش يۈزىلە ئانىشىپ، سوڭرا 1874 دە تۈرك غازىتاتىچىلىغىنىڭ ئىشكى بولغان ئىستانبۇلغا كىلىپ بىر يىلى تۈرك مۇطوئىقاتىنى مۇنتىزم مۇتالەئە ئىتىمىش ۋە بورادان مۇسقىا ھەم يەئەرسبۇرغىداغى بىقى تۈرك غازىتاتارىغا مۇكتەبلەر كۈندەروب بائىترىمىش.

اسماعیل یکنگ «أدبی تیل» یاخود «عمومی تورک تیلی» آنادینی تیل یات سوزلردهن قوتقاریلمش استانبول تورکچهسی ایدی. روسیهده یوز بیرگه 1905 اختلااندان سوڭ مطبوعات آزغنه حریتگه ایریشکجه «ترجمان» غازیتاسی «تیلده» فکرده، ایشده برلک» دستورینی اورتاغا آتوب ملی، سیاسی، اجتماعی عمدهلرینی تبلر ایتدیرمشدر.

اسماعیل یکنگ 1914 نچی ییلی سه تابرنگ 11 نده ایرته لهب ساعت یدیده باغچا سرایده «ترجمان» مطبعهسیگه یاپیشیق اوز اوینده 64 یاشندا ایکن جیگه خاستالغندان اولمشدر. اسماعیل یکنگ اولومندهن سوڭ «ترجمان» نگ محررلگینی حسن صبری آیواز ایفا ایتمشدر. ناشری غاسپرالی رفعت یکنگ ایدی.

«ترجمان» دهن سوڭ چیققان تورکچه غازیتا «شرق-روس» در. بو غازیتانی 1903 ده، تیفلیسده، محمد آغا شاهختلی چیقار-مشدر. ایلك سنهسنده هافقادا 3 ناپقیر، 1904 نچی ییلنگ ایونندهن کوندهلك اولاراق چیقمشدر. کینچهلك باکوغا کوچکهن بو غازیتاغا آذری محررلرندن میرزا جلیل محمد قولی زاده وه ایدیل-اوراللی یازیچیلاردان عبدالرشید، فاتح، رضا قاضی، نیاز محمد سلیمانی لهر قاتناشغانلار. «شرق-روس» نگ ائکوب اهمیت بیرگه نهرسهسی خاتون-قیزلار ایله حرفلهر مسئلهسی ایدی.

(بیتمهدی) توقامش اوغلی

قوشوجا: بیرری ایکن توبه نده گله رنی ده ایسله تیب اوتوش آرتقچا بولماسا کیرهك: پروفه سور واسیلیف دیگهن بر روس عالی روسیه نك آگ ایسکی بیلم اوچاقلارندان بری سانالغان قازان دارالفوننی آرخیقلارینی قاریشتریرکن بونلار آرا-سندا بر وثیقه اوچراتقان. بو وثیقه - اوزون یازما - 1834 نچی ییلی کونچیقیش تیل-ادیات بولومی طلبهسی مارکیل نیکولسکی دیگهن بریسی طرفندان او زمانلار معارف امینی بولوب تورغان موسین-پوشکین که بیریلگهن ایکن. بو یازماسندا مار-کیل نیکولسکی تاتارلار اوچون «بحر الاخبار» اسمنده بر غازیتا چیقارو ایشنده مو-سین-پوشکین نك یارده مینی سوراب، اوراده اوزینك علمی خدمتله رینی («اسلام وه

کیشیک دنیا سی» دیگهن اثرینی) کورسه توب، اوزینی تاتارلاشقان بر کیشی دیب آتاب، تاتارلار اوچون بر غازیتا نشر ایتونک کیره کلگینی آغا سورمش وه چیقاریلیشی تیشیلی غازیتانگ کیگ پروفرامینی دا تقدیم ایتمشدر. چیقاریلماغی کوزده توتولغان بو غازیتانک اسلام روحیگه اوغون یازیلار تارقاتاچاغی آگلاشیلغانیدان بو ایشکه روس اورتودوقس روحانیلارینک مانع بولغانلقلاری تخمین ایتلهردر («واقتلی تاتار مطبوعاتی» قازان، 1926، ص. 201).

تورک غازیتاچیلغینک 1905 اختلایلماچا کیچیردیگی ماجرانک بر قسمینی کور-سه تمهک اوچون، یه نه ساویت نشریاتینک معلوماتنا تیانوب، قوبوداغلارنی یازوب اوتهی: په ته رسبورغ آخوندی عطاءالله بایزیدنک 1886 ده «هفته»، «بولدوز» نامندا غازیتالار چیقارو وه قبوم ناصرینک 1896 ده قازاندا «طاگ ییلدیزی» اسمنده بر هافتاق غازیتا نشر ایتو توغروسندا حکومتکه قیلغان مراجعتلاری رد ایتلشدی. هادی مقصودی نك 1903/4 نچی ییلارندا «بولدوز» اسمنده بر هافتاق غازیتا چیقارو اوچون قیلغان مراجعتینی ایسه «سزگه غازیتا کیرهك ایمهس، دینگیزگه توقونایدردلار، تینچکهنه یورا بیرگز» دیب قارشیملاشلاردی.

بحیمیز تورکچه غازیتالار اوستنده بولغانیدان، بو مقاله ده مشهور تورک بابلار-ندان حاجی زین العابدین تقی زاده طرفندان 1895 ده باکوده چیقاریلوب، علی مردان یکن توپچیشی محررلگی آستندا دوام ایتکن روسچه «قاسبی» غازیتاسی حقتنه آیریچا بحث ایتله دی.

* * *

یاپونیا نك ملتلهر او یوشمه سندهن چیکیلیشی

یاپونیا ایله ختای آراسندا مانجوریا یوزندهن چیققان اختلاف یاپونیا ایله ملتلهر ئویوشمهسی (جمعیت اقوام) آراسینک بوزولماسنه سبب بولدی. ههر ایکی طرف بربرندهن اساس اعتباریله مانجوریا مسئلهسی یوزندهن اوزاقلاشدی. یاپونیا مانجوکو استقلالیتینک تانیلما-سی لزومنده اصرار قیلدی؛ ملتلهر ئویوشمهسی ایسه ختاینک ملکی مصونیتی وه اونک مانجوریا اوستنداغی هه که موئیسسی نك تانیلیشینی یاقلاادی. ههر ایکی طرفنی کیلیشترمهك، ههم یاپونیا نی ههم ده ملتلهر ئویوشمه سینک بو مسئله ده طرفینی یاقلادینی ختاینی نمون ایتهدرگهن بر چاره تاپماق خصوصندهغی بوتون تشبئلهر هیچ بر نتیجه بیرمه دی

ۋولكەنك آيرىلماس بىر پارچاسى بولۇپ كېلمە كېدە ايدى. مانجورىيا
استقلاليتىنك اعلانى چاغندا ياق — 1932 نچى يىلنك برنچى مارتدا
مانجو كو خارجه ناظرى سى-چيه-شى (Hsieh-Chieh-Shih)
ژەھول ولايتىنك دە مانجورىانگ اوچ تارىخى ولايتى (فەنغ تىەن ،
كىرىن ، ھاپلونگ كېيەنغ — Fengtien, Kirin, Heilongkian) ايله
برلكدە يە كى مانجو كو دوئى ايچىگە كىرىشىنى بىلدىرگەن ايدى.
ژەھول ايچكى موغولستانگ ايگ كوب نفوسلو وه ايگ باى بر
بولەگىدر. بو ولايتدە بيش ميلئوننا ياقىن (يعنى بوتون ايچكى موغو-
لستان اھالىسىنك يارمىسندان كوب) اھالى ياشايدىر. ژەھولنك اوزول-
كىسىل قىلىپ مانجو كوغا قاراتوب آلىشى بو دولتنى كوب كوچە-
پتروب يوبارادىر...

۴

* * *

تور كېرە:

مەنبە بولۇنما بۇ يۈك مەركىزى

آقارادا اوچ بۇ يۈك عرفان مۇسسەسى

(« جھورىت » 11. 11. 933)

آقارا — مەعارف و كالتى آقارادا تأسىسە قارار وىردىگى
ملى موزە، مىلى كىتبخانە وه علملەر وه صنعتلار آقادە مېستە
عائد تەقىقات وه حاضرلقلارلە مشغولدىر.

وكالت بو اوچ بۇ يۈك مىلى عرفان مۇسسەسى ايچىن لازم
گەلەن تەخىصاتى مجلس تەپىل ايدىلىرگەن قبول ايدىلەن بر
قانۇنلە تامين ايتىش بولونماقدادىر. خصوصى ادارەلەرك اولىجە
موجود اولان بر قانۇن موچىنچە بيش سەنە ظرفندا مەعارف و كالتە
وېرمەگە مەجبور اولدوقلارى يۈزدە اولارنك بقىسە اولان پارەلار-
دان ايكى مىليون لىرا بو مۇسسەلەرك تأسىسە وه دېگەر بعضى
ايشلەرە صرف ايدىلەجە كىد.

وه نھايت ، 24 نچى فېورالدا ، ملتەلەر ئويوشمەسىنك عمومى مجلسى
تامانىدان مانجورىيا مۇسئەسندە ياپونىا حر كىنىيى محكوم ایتمەك قارارى
قبول قىلغاندىن سوڭ ياپون مرخصلارى ملتەلەر ئويوشمەسى مجلسىنى
تاشلاب چىقىپ كىتدىلەر. شۇنداي قىلىپ ياپونىا ، ايچىدە اهمىتلى بىر
رول اوينايدىغى ملتەلەر ئويوشمەسىندەن چىكىلگەن بولدى.
ملتەلەر ئويوشمەسى نظامنامەسى موچىنچە ياپونىانك ئويوشمە
ھىئىندەن اوزول-كىسىل چىقىپ كىتىشى ، ياپونىا حكومتى تامانىدان
بو حقدە رسماً اعلان ايتلگەندەن ايكى يىل سوڭراغىنە واقع بولا
آلور. لاكن قانداى دا بولسا ، ياپونىانك بوگونكى ملتەلەر ئويوشمە-
سىلە بوزوشماسى ، اونسۇزدە يامان چاتاقلاشقان بىن الملل وضعىتىنى
داھادا قىيىنلاشتىرادىر.

ياپونىانك مانجورىيادە كى حر كىنىيى محكوم ایتمەكلە برابر
ملتەلەر ئويوشمەسى اوزاق شوقدا صلح برپا ایتە بىلمەدى؛ بوگونكى
شرائط آستىدا طبعى ایتە آلمايدىدا. ملتەلەر ئويوشمەسى تامانىدان
ختانىك مانجورىيا اوستىداغى حقىنك تانىلىشى يالغز آغزاكى بر «حر كىت»
دەن گنە عبارت بولۇپ عملدە ختاي اوچون ھىچ بر فائىدە بىرمەيدىر.
اوزا شرق مۇسئەلەرىلە ايگ كوب علاقە لانا درغان ساوېت روسىە ایلە
شمالى آمېرىقا ايسە ، بحرانا اوچراغانلقلارندان ، ياپونىاغا وه اونىگ
مانجورىيادا ھەكەمۇنى قورۇپ آلىشىغا قارشى ھىچ بر تورلو تەدبىر
كورمەك اقتدارندا ايمەسلەر. بوگا كورەدە ياپونىا ، بوتون ملتەلەر
ئويوشمەسىنك اوگا قارشى دوشمانانە بر وضعىتدە بولۇوېغا قارا-
ماسدان مانجورىياداغى سياستىنى تايماسدان وه قطعى روشدە دوام
ايتدىرمە كەدەدر. بو سياستىنك سوڭ مرحلەسى ژەھول (ياخود ژەھى)
ولايتىنك مانجو كوغا قوشوب آلىشىدۇر. ژەھول ولايتى ایلگەرى
ايچكى موغولستانك 3 ولايتىدان (ژەھول — Jehol ، چابار —
Chabar ، سوئى-يوان — Suiyouan) برى سانالور ايدى؛ لاكن
1927 نچى يىلدا مانجورىياغا قوشوب آلتوب ، او زماندان بەرى بو

موزه، کتبخانه و آفاده‌مینک بر چاتی آلتندا انشاسی قارار-
لاشتریلمش و بنانگ پیری ده تعیین ایدیلمشدر. بنا چا کقیری
جاده سی اوزرنده یاپیلاجاقدر.

ملی موزه. آقارا بوکون بیله هیتیت اثرلهری اعتباریله زنگینلکنک و
اهمیتده برنجی گه‌لن بر شهردر. موزه بناسی یاپیلدیقدان سوگرا
استانبول، ملاطیه، ماراش، قیصری کبی مختلف شهرلهرده کی کلیتی
هیتیت اثرلهری آقارایا نقل ایدیلجه کدر.

ملی موزه بو اثرلهرله بویوک بر اهمیت آلاچاق و آقارا هیتیت
تاریخی تدقیقاتی ایچین دینانک اُک مهم علم مرکزی اولاجاقدر.
موزه‌نک اوچ بویوک سالونی اولاجاقدر. بونلاردان برنده
مختلف هیتیت یازیلاری، ایکنجیسنده مونومه‌تال، آبدنه طرزنده کی
هیتیت اثرلهری، اوچنجیسنده چاناق، چوملهک و سائر سهرامیک
(Seramik) اثرلهر تشهر ایدیلجه کدر. بو اوچ سالوندان باشقا
ایکی سالون داها واردرکه، بونلار آنادولو تاریخی تماملاماق
ایچین وجوده گتیریلجه کله‌در. برنجیسی هیتیت دورندهن بوگونه
قادار اولان زمانه، ایکنجیسی ده یوتماناش دورینه عائد اثرلهری
احتوا ایدجه کدر.

ملی کتبخانه بر میلیون کتابلق اولاجاقدر. شیمدیلک یالگر
500 ییک کتابلق تخصیصات یاپیلاجاق، بالآخره بو کافی گه‌له‌دیگی
تقدیرده ایکنجی 500 ییک تخصیصاتی تماملاناچاقدر.
ملی کتبخانه اُک عصری بر شکلده یاپیلاجاقدر. عمومهمخصوص
بویوک بر مطالعه سالونی، علم اربابینک آیریچا چالیشا بیله‌جه کلهری
کوچوک اودالار، سیغارا ایچیله بیله‌جهک محللر بولوناچاقدر.
کتبخانه‌نک کتاب دائره‌لهری ایله قانالوغ دائره‌لهری هر تورلو
یانغین تهلهکسه قارشی تأمیناتی و محفوظ اولاجاقدر.

علملهر و صنعتلار آفاده‌میسسی. وکالت تورکیده علمک و
31

گوزهل صنعتلارک جدی بر صورتده انکشافی، بو یولداکی مساعینک
دولتچه مکافاتلاندیریلماسی و تشویقی صورتیله ممکن اولایله‌جه-
کی قناعتنده بولوندوغوندان آفاده‌مینک تأسیسینی چوق لزوملو
گورمه کده‌در.

آفاده‌مینک توقوز شعبه‌سی اولاجاقدر. آفاده‌می اعضالارینک
ناصل انتخاب ایدیلجه‌گی هنوز تعیین ایدیلمه‌مشدر. وکالت بو
خصوصده تدقیقاتدا بولونماقادار.

آفاده‌می اعضالارینک هر حالدا چالیشدیغی اختصاص شعبه-
سند علمی قدرت و قابلیتینی تانیتمش، اورپرینال اثرلهر وجوده
گتیرمش ذوات اولماسنا دقت ایدیلجه‌کدر. آفاده‌مینک مساعی
طرزینه و تشکیلاتنه گه‌لینجه بو خصوصده باشقا مملکتلهرک تجربه-
لهرندن استفاده ایدیلمه‌ک اوزره تدقیقات یاپیلماقدادار. وکالت
کندی تدقیقاتینی تعمیق ایچین آوروپاداکی طلبه مفتشله‌رینی بولو-
ندوقلاری مملکتلهرده کی آفاده‌میلهرک تشکیلات و مساعی طرزلا-

ری اطرافندا معلومات استحصالنه مأمور ایتمشدر.
بو تدقیقات بیتدیگدن سوگرا آفاده‌می تشکیلاتی حقدنه بر
قانون لایحه‌سی حاضر لاناچاقدر.

ملی موزه و کتبخانه بناسی ایچنده برده آرخه‌ئولوژی اینستیتو-
سی بولوناچاقدر. بو اینستیتو بالخاصه هیتیت تاریخی اطرافندا
تحریات، تدقیقات و تدریساتله مشغول اولاجاقدر.

ملی موزه و کتبخانه بناسینک قطعی پروژه‌لهری بو خصوصده
آوروپادا اوچ هافتالق بر تدقیق سیاحتنه چیقان وکالت معماری
پروفه‌سور Egli گه‌لدید کدن سوگرا یاپیلاجاقدر. بنانک موده‌رن
بر اسلوبده و تخصیص ایدیلجه‌گی مختلف ایشلهرک طلب ایتدیگی
اُک عصری تأسیساتی محتوی اولاراق یاپیلماسی ایسته‌ندیگندن
پروفه‌سور Egli موزه و کتبخانه انشاسینک اُک سوک شکللهری حقدنه
محللاً تدقیقاتدا و بین‌الملل بویوک معماری مسابقه‌لارینی قازانمش
32 (1995)

لازندان بىر نىچە كىشى قاماققا آلىنىشلاردى. بونلارنىڭ عىبى، زراعت ۋە قوليازما سار ئامبىرى
ايشلەرىگە ھەر تۈرلۈ زىيان كىتىرىش مەقسىدەلە عەكس انقلابى ھەرىكەت-
لەردە بولغانلىقلارى ايمىش.

عىبى غازىتالار اوقرائنا، آق روسىيە ۋە شىمالى قافقاسىيا ساۋ-
خوزلارى (دولت خوجالقلارى) ۋە تەجرىبە اوچون قورولغان زراعت
ميدانلارندا 75 «زىانچى» نىڭ توتولوب قاماققا آلىنغانلارنى ۋە
بونلاردان 35 كىشىنىڭ اولوم جزاسىغا ۋە 40 كىشىنىڭ اوزون يىللىق
زندان جزاسىغا محكوم ايتلگە نىلكلەرىنى يازماقدالار...

بو خىبر «يىش يىللىق پلان» نىڭ موفقىتسىزلىققا اوچراغانىنى ۋە
بونىڭچون عىبىلەر تاپىلغانلىغىنى كورسەتۈر ايكەن بولشەۋىكلەرنىڭ
«يىش يىللىق پلان موفقىتلىككە بەھەر يىلدى» دىب باقىرىب، چاقىرىب
يورگانلارى قايدا قالدى؟

* * *

بىر نۆۋەتتىمىز

«ياش تور كىستان» نىڭ 39 نچى ساندا «بىر تارىخى افتراغا
قارشى» باشلىقلى مقاله دە مەن «1923 نچى ياخود 1924 نچى يىلدا
(آق ايسمىدە ايمەس) بولشەۋىكلەر مىسلانلارنىڭ باربار بولغانلىقلا-
رىنى كورسەتمەك مەقسىدەلە اوفا مىسلان روحانلارنىڭ قورولتائىندا

خلىفە عمرگە ۋە عومومىتلىك مىسلان عالمىگە قارشى قوبولغان بو
(«مىصر دە اسكندرىيە كىتبخانەسىنى ياندردى» دىگەن) ايسكى افترائى
قورولتائى، قرارنامەسىغا كۆچلەپ كىرىتكەنلەر ايدى» دىگەن ايدىم.

مەنم بو يازغانلارمىغا قارشى محترم موسى جازاللا افندى طرفندان
باشقارمىزغا بىر مەكتوب كىلدى.

بو مەكتوبنىڭ فايدهسىز مەناقشەغا سەبب بولوب كىتە تورغان بىر-
لەرىنى چىقارىب (بونىڭچون محترم موسى افندىنىڭ عفوئىنى اوتو-

معروف بىر پروفەسورلە استشارە دە بولونجاقدىر.

بنانك بىر بوچوق (1 1/2) مىليون لىرايا چىقارغى امد ايدىليور.
انشآت ھزىرائندا مەناقشەلە قونجاقدىر.

تۈركىيە ايلە آفغانىستان آراسىندا

آفغانىستان ھكۈمىتى بىر مەعارف پروگراممى ھازىرلاماق اوزرە
تۈركىيە دەن بىر مەتخىص ايسەمىش ۋە ھكۈمەتچە بو ۋەزىپەلە تارىخ
مەلىمى امىن عالى بىك سىچىلمىشدر. كندىسى بىر قاچ كۈنە قادار كابلە
ھەرىكەت ايدە ھەك، بالاخىرە بىر قاچ مەلم داھا كۈندەرىلە ھە كدر.
(«ھەپتە» 31. I. 33).

روسىيە ۋە 40 طلبە كۈندەرىلە ھەك. آيدىن ۋە نازلى دە تەدقىقات
ياپدىقلارى سىرادا، آيدىن ۋەزىپەلەر مەكتىبى مۇدۈنلارندان 40 قادار
افندىنىڭ ايشىز ۋە بوش قالدىقلارى اقتصاد ۋە كىلى جلال بىك افندىنىڭ
نظر تەقتىنى جەلب ايتىمىشدر.

سەلەرىجە ۋەزىپە تەھسىل ايتىش ۋەزىپە چوققۇلارنىڭ مەملىكەتتە
ايش بولامالارى ۋە كىل بىك افندىنى چوق مەتئىر ايتىش ۋە بو
افندىلەرگە ياقىندا آچىلاچاق ۋە كى مەسوجات فابرىقالارندا قوللا-
نىلماق اوزرە، شىمىدەن روسىيە ستاز اچىن كۈندەرىلەرىنى
فائىدەلى بولمىشدر. («ھەپتە» 16. II. 33).

بورسە ھادىئەسى. فىورالنىڭ بىرەندە بورسە دە ازان ۋە قامەتلىك
تۈپ كىچە او قولوشىغا قارشىلىق كورسەتۈپلەر كورونوب قالمىشدى. بو
ھادىئە يۈزۈندەن 24 كىشى توتولوب قامالدى. بونلارنىڭ ايشلەرى
بورسە آغىر جىزا مەھكەمەسىدە كورولە ھە كدر.

ساۋىت روسىيەسىدە

موسقوا غازىتالارنىڭ بىردىكى خىرلەرە كۈرە زراعت قومىسا-
رى اورونباسارى فەئودور قونار ايلە شو قومىسارىاتنىڭ بويوك مامور-

تيموچين حاجى بيكلى

حاجى بيكلى نك كيچيك اوغلودر. 9 نچى مارت 1920 نچى ييلدا توغولمىشدر. ديمهك شو اينك باشندا اون اوچ ياشغا كيردى. شو كيچيك تيموچين نك ايشله ديگى هيكلله ركوب تقدير ايتلمه كده در. تيموچين نك ياساغان هيكللهر ندهن بوراده «قافقاسيا آتلى باترلا-رى»، «خنچرلى چهر كهس دانسچيلارى»، «بر آذرى قيز دانس-چيسى» نى ئه يتب اوتهمز.

اوتكه ن ده قابر ايندا پاريسده «فرانس-اورياك» جمعيتى طرفدان ياسالغان «اوقراينا وه قافقاسيا بايرام كوني» نده تيموچين نك ايشله ديگى هيكللهرى سهرگى كه قويولوب، بايرامغا قاتناشغانلار تاماتدان كوب آلقيشلانمىشدى. («فرانس-اورياك» مجموعه سينگ 1932 نچى ييل ده قابر سائىغا باقىلسين).

ياش اينيمز تيموچين كه اوزون عمر، يه نه كوب موفقيتلهر وه

نهمه ن) يالغز يوقاريدا كتير يلكه ن نقطه غا عائد جمله له رينى گنه باسما. قچيمز. موسى افندى «... ده گل اسلامك ائك بويوك سيماسى خليفه امام فاروق حضرتلهرى حقنده، حتى ائك عادى آدم حقنده ييله، اوفاق بويوك افترالهرك برينى قرارلهرينه درج ايتمهك قدر دون بر سويده روسيه مسلمانلارى هيچ بر وقت بولونماديلار. اوفاق، بويوك افترالهرك برينى قرارمزه درج ايتدرمهك حقنده اويله بر تكليف هيچ بر آدم طرفندان بزه هيچ بر وقت عرض قينمادى.» ديب مكنو-يينى «رجا ايدهرم، روسيه مسلمانلار نك دينى حرمتلهرى خاطرينه، حكايه گزى بر آرز تصحيح قيلگز» جمله سيله بتيرمشدر.

طبيعى، بز موسى افندى كه بى اسلام عالمينك آناقلي عاللا-ريندان سانالغان بر ذاتنك شهادتيغا ايناناميز؛ حضرت عمر حقنده غى بويوك افترانى اوفاق قورولتايى نامندان «بوتون اسلام عالميغا» ديب يازيلغان وثيقه ده ييز اوزكوزله ريمزله موسقوانك «پراودا» غازيتاسندا اوقوغان ايديك. بوكه بى «شيطانلق» نى «قورولتاي نامندان» ايتب بولشه ويكلهر نك اوزلهرى طرفندان قوشولوب يوباريلغانلى داممكندر. موسى افدينك قطعى شهادتيغا كوره ايش يوقاريدا غيچا بولغاندر. محترم موسى افدينك مكتوبى نتيجه سنده كيليب چيققان بو توزه تيشنى بز ممنونيتله باسماقدا ايكه نليگم زنى ده آريچا يلديريپ اوتهميز.

(Handwritten signature)

قطعه

يوردومك يولوندا دو كوله قانم
ملتتم اوغروندا چيقسادا جانم
دونه مه يولومدان بودر ايمانم!
يوردومله ملتتم ائك بويوك شاتم.

توركستانلى احمد خاكي.

تور كىستانلىلاردان تەيىن ايتلمەيدىر. فرقه باشندا ئەرمەنى مېرزوۋيان، مى، يوقسا تور كىستانلى بر «آنكىلتير» مى تورادر — بزىك اوچون بارى برىر. لاكن تور كىستانلىلارنى بونداى وظيفەلەرگە تەيىن ايتمەسلىك طرز حر كىتلەر يە موسقواليلار تور كىستانلىلارغا اينا نامايدىر. غانلارنى آچىقدان آچىق كورسەتمە كىدەلەر.

2 — قازاغىستاندا غازىتا وه مجموعەلەر. قازاغىستاندا چىقارغان 120 غازىتادان 62 سى، 9 مجموعەدان 6 سى قازاق شىۋە سىندە ايكەن.

3 — معارف. تور كىستانىك باشقا بولوملەر ئىندە بولغانىدىك قازاغىستاندا شويىل «يالپىسىغا او قو» ايشى اورونغا كىتىر بىلمەلى ايدى. شونى كوزدە توتوب بىلگىلەنگەن حكومت پلانى بويىنچا باشلانغىچ مەكتەپلەرگە 8-11 ياشلىق 721 مىك بالا وه بونك اوستىگە 11-15 ياشلىق 170 مىك 212 بالا آلىنمالى ايدى. آرتوب قالغان 90 مىك بالا ايسە فابرىك-زاوردوه قولخوزچى باشلارغا مخصوص مەكتەپلەرگە اىنمالى ايدى. «سوسىالدى قازاغىستان» غازىتاسىنىك 5 وه 23 نچى دە قابر سانلا-رندا بىرىلگەن معلوماتە كوره حكومت پلانىنىك ايشكە آشپىر يىلمانغىلى بر طرفدا تورسون، حق پلاندا بىلگىلەنگەن رقملارنىك ياگلىش كور-سە تىلگە نلگى آگلاشلىمىشدر. «سوسىالدى قازاغىستان» نك 5 نچى دە-قابر ساندا قازاغىستاننىك آلتى ولايتىندەن توپلانغان استاتىستىك معلوماتدا مەكتەپكە آلىنا جاق 8-11 ياشلىق بالالارنىك سانى 401 مىك 891 دىب كورسە تىلگەن. بونلارنىك 317 مىك 75 گنە سى مەكتەپكە آلىنغان. دىمەك ولايتلەرنىك بىر گن رەسمى حسابندان 84 مىك 816 بالا مەكتەپلەرگە كىرە آلماي قالغان. حكومت طرفندان بىلگىلەنگەن 721 مىك نى كوزدە توتساق بو «كەمچىلىك» 403 مىك 925 گە بارىب يىتە در.

قازاغىستان فرقه قومىتەسىنىك 5 نچى پلە نومندە [يالپى توپلانمىشدا]

اونك يورتى مستقل، حر آذربايجانغا فائىدەلى خادم بولونى تىلەيمىز.
«ياش تور كىستان»

اوزون يىللار تور كىستاندا ساويت ادارەلەرنە خىد-مت ايتىپ نەھىت ملتچى-لىككە عىبلە نىب سالو فكى وه باشقا سورگون بىرلە-رندە اوزونچا زمان سو-رولوب يورغاندان سوگ تورلو آغىرلقلار ايجندە خار جفا قاچىب چىققان تور كىستانلى قەدىمىي خان

تور كىستانە خىرلىرى

قازاغىستاندا: «سوسىالدى قازاغىستان» نك 3 نچى فىورال ساندا بىرىلگەن بر خىر گە كوره كوپ يىللاردا نەرى قازاغىستان قومونىست فرقهسىنىك باش كاتىبى بولوب تورغان فىلىپ غالاشچوكىن (يهودى) استغفا ايتىمش وه اونك اورنىغا ايسكىدە آذربايجان قومونىست فرقه-سىنىك كاتىبى بولغان لەۋون مېرزوۋيان (ئەرمەنى) تەيىن ايتلمىشدر.

بو «بويوك اوزگەرلىش» مناسبتىلە شونى ئەتىب اوتوش كىرەك كە ايتەر عموم تور كىستان، ايتەر تور كىستاننىك آيرىم «ملى اولكە-لەرى» نك باشندا تورادرغان ساويتلار اتفاقىنىك قومونىست فرقه بيورو وه قومىتەلەرى باشداغى باش كاتىبلىك وظيفەسىغا هېچ وقت

4 - مکتبلەر حالینغا «سوسیالدى قازاغستان» (23. XII. 32)

تعبیر نچه «مکتبلەر سان-صفتى» غا کیلسهك، بولشه ویک معارف پلانینگ وه او پلانی بوزه که چیقاریشداغی حرکتلەرنگ «لاف سوز» (قازاقچا-سى «دهسین گه» گنه) ایکه نلگی آپ آچیق کورونه در.

یوقاریدا دیدیکمز قازاغستان فرقه یالپی توپلانیشندا سعدوقاص اوغلی جانایدارنگ او قودینغی معروضه سنده توبه نده گی معلوماتلارنی کوره مز:

«مکتبله ده سوبا، نهره زه، ایشیک بولماغانیدان تالای مکتبله ز جابولی قالیب، او قوتوویگ بولمای قالاتین فاقتلاری تولوب جاتر...» سعدوقاص اوغلی جانایدار باتر سوزیکه دوام ایتم «مین عموم قازاغستان اوچون اولگولو (اورنهك) دیگهن 12 نچی مکتبى باریب کوردم... درسخانه ده بالالار کیمنی اوتورار ایکه نلر... آوولدان جاگاغنه کیلگهن 8-9 جاسار بالالار: «جاتاقخانه مز سورمدوق سووق، ایت بایلاسا تورغوسز» دیب شو وایته توستی» دیدر.

«ایت بایلاسا تورغوسز!» — مه نه بولشه ویکلهرنگ تورکستان خلقینگ پولیغا تورکستان یاش بالالاریغا مخصوص سالغان «اؤک اولگولو» مکتبى! شونی هم ته پتیش کیرهك، که شو «ایت بایلاسا تورغوسز اولگولو» مکتب قازاغستان پایتختی آلا-آنا شهرنده وه معارف قومیسارینگ بلاواسطه «قاراوونداغی» بر مکتبدر!

«اولگولو» وه معارف قومیسارینگ اوز قاراووندا بو- لماغان آوول مکتبلهرینگ «صفتی» حقنده سویله ب اوتوروش هم آرتیقچادر. بو مکتبلر توغرالی سوزنی تاغین شو سعدوقاص اوغلی جانایدار باترغا بیره یلیک:

«قولداغی مکتب اویلهرینگ سان-صفتی بیرده ی ناچار؛ مکتب قورولوسینگ جوسپاری (پلانی) ایلتی (هیچ) اوروندا لمای که لده ی. 1932 نچی جیلی 490 مکتب سالیناق ایدی؛ اونان 133 ی

سویله نگهن رسمی رقم لارنی نظرده توتساق، قازاغستاندا مکتب یاشنداغی بالالارنگ سانى 628 میگ بولوب (دیمهك حكومت پلانداغیدان 93 میگ آز!)، اونلارنگ 525 میگی مکتبله رگه آنگاش «سوسیالدى قازاغستان» (23. XII. 32). دیمهك ولایتلهرنگ کورسه تدیکی رسمی استاتستیک رقمغا (628 میگ) کو ه، 103 میگ وه حکومتنگ بیلگیله- دیگی رسمی رقمغا کوره 196 میگ یاش بالالار مکتبله رگه کیره آلامی قالغانلار...

سایغیلی او قوچیلاریمزنگ نظر دقتلهرینی اوشبور رقم لارغا تارتیب اوتمه کچیمز:

حکومتنگ تصدیق ایتدیکی پلان بو بونچا 721 میگ یاش بالا او قوتولمالی ایدی. «سوسیالدى قازاغستان» 5. XII. 32 ساندا ولایتلهر- دن آنگان معلوماتلارنی توپلاب او قو یاشنداغی بالالار سانینی 721 میگ ایمهس، 401 میگ 891 دیب کورسه ته در.

7 نچی ده قابرده یعنی آ ادا بر کونگنه اوتکوزوب، فرقه پله نومی بالالار سانینی 628 میگ ایکه نلگینی بیلدیره در.

بو رقم لارنگ قایسیسی توغرو؟

«سوسیالدى قازاغستان» 5. XII. 32 ده مکتبله رگه آنگان بالالار- نگ سانینی 317 میگ 75 دیسه، آرادا بر کون اوتکه چ 5 نچی فرقه پله نومی مکتبله رگه آنگان بالالارنگ سانینی 525 میگ دیدر.

بو ایکی حسابنگ قایسی بری توغرو؟

بو سوراقلارغا بز جواب بیره آلامیز. لاکن برگنه توغرو نهرسه بار بولسا، او هم حکومتنگ بیلگیله ب تصدیق ایتدیگی «یالیسیغا او قو» پلانینگ ایشکه آشیریلماغان لغیدر.

تاغین بر سوراق بار؛ بوگا بولشه ویکلهرنگ اوزلهری ده جواب بیره آلماسلار کیرهك: قازاغستاندا بولماغان 721 میگ 8-11 یاشلق بالانی بولشه ویک حكومتی قایدان آلیب پلانینغا یازیب اوتوروبدر؟ بولشه ویک پلانلاری دائما شوندا بدر

موسقوا «پراوداسى» مۇخبىرىنىڭ شىكايىتى

موسقوا «پراودا» سىنىڭ 7 مارت تارىخلىق نومۇرسىدا تور كىستاندا داغى ملتچىلىككە رەن شىكايىتى ئېتەلەر. «پراودا» مۇخبىرى ئوزغان ئىناسىغا «ئوزبېكىستان ۋە تور كىمە نىستاندا بورژوا ملتچىلەرلە بايلارنىڭ شىكايىتىغا قارشىلىق كۆرۈنمە كىدە» دېيىپ يىلدېرەدەر. مۇخبىر بورژوا ملتچىلىقنىڭ غەنىيلىكىنى ساۋىت ئاپاراتىغا — مەعارف ۋە زراعت ئىدارەلەرگە «يىرلەشمە كىدە» حتى قىسمە فرقىغا سوقولماقدا بولغانلىقلارنىڭ شىكايىتىنى ئېتەلەر. رىشان رايونىدا «موشتومزورلارنى قولاش پىردەسى» ئىستىددا قولخوزلاردا نە مەبەغەل-باتراقلارنى چىقاردىلار» دېيەر. پروكورور محمد اوغلى كولاكلارنى جىزادەن قوتقاروب كە مەبەغەل-لەرنى جىزالاندېرەن. رايون فرقى كاتىبى كولاك ۋە ملتچىلەرگە فرقى يىلەتنى بېرىش. پاختا حىصاردا ملتچىلىق غەنىيلىكىنى قولخوزلارنىڭ ماللىرىنى تالاب ئوزلەرنى بوزوب يوبارغانلار ئېمىش.

مۇخبىر سىمىر قىدە كى پاختاچىلىق ئىنستىتوتى مەدىرىنىڭ ئوزبېك بولماغانلىقىنى ئوقۇچىلارغا ئامىنات بېرىشەن باش تارتوب، «بارى بىر بولار ئوزبېكىستاندا ئىشلەمەيدىلەر. ئو وقت نېمە ئوچون ئونلارغا ئامىنات بېرىپ ئوتوروش كىرەك؟» دېگەننى يازادەر.

«پراودا» مۇخبىرىنىڭ پازوونى قاراغاندا، ئورتا ئاسيا پاختا ئىنستىتوتىدە درس بېرىش بورژوا ملتچىلەر «ھىمان ئىستىقلالدان بىت ئېتلىپ تورسەدە بولار بوش سوزدەن گنە عىبارتەر. حىقىقتە ئىسە بوتون بو خىقلارنىڭ حىياتىنى روسلار ئوز قوللاردا ئويون قىلماقدا. لار» دېگەن فېكرلەرنى سويىلەگەنلەر.

تور كىمە نىستان فرقى تىشكىلاتلارنى بېرلى ملتچىلىككە كوز يوبوب ئونلارنى كورمە سىلىككە سالىغانلار ئېمىش.

سالىدى، سالىنب جاتقانى 180. آل سول سالىنغانلارنىڭ قەدىمكى (نورمال) مەكتەپ قاتارىغا قوسولغان ھېچ بىر جوق. ئوتكەننى ئىسسىكى، تەرەزەسى، تاغى تالاي سول سىقلداری جوق...»

5 — «سوسىيالىدى قازاغىستان» دان ئوزگەرتىمە سەن كوچوردىگىز يوقارىداغى مەلۇماتقا توبەندە كىلەرنى دە قوشومچا ئېتمە كىچىمىز:

حاضردا قازاغىستاندا 12- يوكسەك درجەلى مەكتەپ بارمىش. بولاردا ئوقۇش 3900 ئىلەن 2000 ى قازاق ئىلەلەرى ئېمىش. 106 تەخنىكوم ۋە يوشۇشچى ئىكولتەلەرى (ئورتا درجەلى مەكتەپ-لەر) بولوب، بولاردا ئوقۇش 58822 ئىلەن 15 مىڭى قازاقلار ئېمىش. تەخنىكوملەردەن 12 سى مەلەملەر تەخنىكومى.

6 — ئوتراقلاشتىرو مەسىلەسى. «سوسىيالىدى قازاغىستان» غازىتا-سىنىڭ 32. XII. 9. دە گى سانددا باسلىغان مەلۇماتقا كورە، 1933 نچى يىل ئېچىدە 120 مىڭ ئوى (ئائىلە) ئوتراقلاشتىر يىلاچاقمىش. بونىڭ 70 مىڭ ئوى ئوتكەن يىللار حىسابدان بولوب، 50 مىڭى يەگىدەن قوشۇلاچاقدر.

بىختلى بىر ئولەنمە

شويىل 15 نچى مارتدا بەرلىندە ياشاب تورغان يورتداشلا-رىمىزدان دوكتور اسحاق اوغلى ئابدولھاب (ئوقتاي) بىك بەن بەرلىن دارالفوننى ئىبىيات شەبەسى دوكتورلارنىڭ سەيدە شىر ئىمىد خاننىڭ ئويلىرى بولوب نىكاحلارى ئوقولدى.

«باش تور كىستان» ھەر ئىككى يورتداشمىزگە بىختلى ئوزون ئىمەرلەر ئىلەيدەر ۋە غەربتە قورولغان بو ياش تور كىستان ئائىلەسىگە خىر ۋە مەستىل تور كىستاندا مەسعود بىر يوبو ئىمنى ئېتەدەر. (خىرلەرنىڭ دوامى قاپاقنىڭ 2 ۋە 3 نچى بېتلەرنەدەر.)

Yach Turkestan

Mars 1933

(Le jeune Turkestan)

No. 40

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en Chef: **Moustapha Tchokai-Oghly**

بوليمزغا توغرو كىلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعه مزنگ بيتلهرى
آچىقدر . باسياماغان يازولار قايتاريلماس .

آبونه شرطلهرى :

يىللىقى 4 دولار ، آلتى آيلىقى 2 1/4 دولار ، اوچ آيلىقى 1 1/2 دولار

استانبولداغى توركستان تورك گه نچلەر برلگى

1933نچى يىل اوچون گوزهل بر تقويم

چىقارمىشدر. تقويم توركستان مىلى بايراغى ، ابن سينا وه نوايى رسم-
له ريله بيزه نكەن. اصغرى فيأتى 50 غروشدرد. بو تقويمنك كىلىمى
برلك فائده سيغا صرف ايتله جه كندهن حميتلى دوست وه يورتداشلا-
رئيمزنك آرتقچا قوشومچالارى شكرانله قبول قىلىنير. آدرهس :

Türküstan Türk Gençler Birliği

Sultan Ahmet, Mehmet Paşa yokuşu No. 40
Istanbul — Turquie

مجموعه مزگه ئيشلى هر تورلو يوللانمىلار اوچون آدرهس :

Moustapha Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France